

**Waa'ee Dhukkuba Sammuu Ilaalchisee Warri
Ijoollee Maal Beekuu Qabu?**

**Kitaaba Harkee Barsiisonniifi Hojjattoonni
Dhaabbata Kunuunsa Daa'immanii Maatii
Ittiin Mariisisuuf Qophaa'e**

Bara 2012

Seensa

Biyya keenyatti xiyyeeffannaan fayyaa sammuutiif kennamaa jiru yeroodhaa gara yerootti fooyya'aa kan dhufe ta'ullee uwwisni tajaajila fayyaa sammuu amma jiru baay'ee kan hafu ta'uu agarsiisa. Namoonni biyya keenyaa hedduun yaala dhibee sammuuf kan fayyadaman irra jireessa mala aadaatiinidha. Kanaafis sababni guddaan tajaajilli yaala sammuu ammayyaa'aa ta'e qaqqabamaa ta'uu dhabuufi hawaasni faayidaa yaala ammayyaa hubachuu dhabuu isaati. Keessumattuu, hubannaan yaala sammuu daa'immaniifi dargaggootaarratti jiru gadi aanaa ta'uu isaarraa kan ka'e tajaajilichi baay'ee murtaa'aa ta'ee argama.

Qorannoowwan sadarkaa idiladdunyaatti irra deddeebiin gaggeeffaman akka mirkaneessanitti daa'imman hawaasa kamuu keessatti argaman dhibbeentaan kudha shan rakkoowwan amalaa garagaraatiin hubamu. Biyyaonni guddataa jiran fakkeenyaaf, Itoophiyaa keessatti lammiileen isaanii walakkaa ol ta'an umriin isaanii waggaa 18 gadidha. Waan kana ta'eef, dargaggoonni qonnaafi sochiiwwan misoomaa biroorratti ga'een isaan qaban olaanaadha. Rakkoon naamusaa/amalaa daa'ima tokkoo daa'ima sanarratti, maatii fi hawaasarratti rakkoo gargaraa uuma. Dinagdee biyyaarrattis miidhaa guddaa akka qaqqabsiisu ni'amanama.

Mootumoonni bebbeekamoon addunyaa kanarratti argaman dhimma kanaaf xiyyeeffannoo itti kennuun sochii guddaa taasisaa jiru. Itoophiyaatti waggootan kurman lamaan darbanii asitti xiyyeeffannaan dhimma kanaaf kenname yeroo gara yerootti fooyya'aa dhufeera.

Biyya keenyatti qorannoowwan haala naamusaa/amala daaimmaniifi namoota gurguddoo hanga tokko tilmaamuuf dandeessisu naannoolee biyyattii bakka garagaraatti gaggeeffamee ture. Bu'aaleen qorannoowwan kanneenii akka agarsiisutti rakkoowwan fayyaa sammuu biyya keenyatti mul'atan kan biyyoota biroo keessatti argaman waliin wal fakkeenya qaba.

Hanqina tajaajila fayyaa sammuu biyya keenyatti mul'atu furuuf nigargaara jedhameeti oolmaa daa'immanii Biiroo Barnootaa magaalaa Finfinnee jalatti hammataman keessa daa'imman oolmaa daa'immanii keessa jiraniifi maatii isaanii akkasumas barsiisota oolmaa daa'immanii piroojeektiin tajaajila fayyaa sammuu keessatti akka hirmaatan dandeessisu hojiirraa oolaa jira. Piroojeektiin kunis walta'iinsa dhaabbata "School Readiness Initiative", Biiroo Barnootaa magaalaa Finfinneefi Kolleejjii Fayyaa Hospitaala Yakkaati 12 tiin hojiirra oolaa kan jiru yommuu ta'u baasiin piroojeektichaas dhaabbata gargaarsaa mootummaa biyya Kanaadaa kan ta'e "Grand Challenges Canada" tiin kan uwwifamudha. Piroojeektii kana keessatti barsiisonnii fi maatiin waa'ee fayyaa sammuufi dhukkuba sammuu

ilaalchisee leenjii akka fudhatan nitaasifama. Barsiisonniifi maatiin leenjicha fudhatanis fayyaa sammuu babal'isuudhaan akkasumas hojii dhukkuba sammuu ittisuufi wal'aanuu keessatti akka hirmaataniif karoorri wixineeffameera.

Piroojektii armaan olitti eerame hojiirra oolchuuf barbaachisoodha jedhamanii sanadoota qophaa'an keessaa kitaabni leenjii rakkoowwan sammuu ilaalchisee qophaa'e kun isa tokkodha. Kitaabni leenjii kun kan qophaa'es ogeeyyii hakiimota samuutiinidha. Hojiirra oolmaa isaafis manneen barnootaa Piroojekticha jala jiran keessa barsiisota jiranirratti yaalamee bu'a qabeessa ta'uu isaa waliigalteerra ga'amee jira.

Kaayyoon kitaabichaas barsiisonni leenjii'an maatiifi guddistoota daa'immanii akka ittiin leenjistaniifidha. Piroojektichi haala kanaan barsiisonniifi maatiin leeni'an hubannoo fayyaa sammuu hawaasa keessatt lafa qabsiisuu nidanda'u. Akkasumas, namoota rakkoo sammuu qabaniif kunuunsa barbaachisaa taasisuu nidanda'u jedhameeti amanama. Beekumsiifi ogummaa leenjii kanaan babal'atu hubannoo waa'ee fayyaa sammuu cimsuun dabalataan daa'immaniifi namoota guguddoo rakkoo sammuu qabaniif yaala sirrii ta'e yeroon akka argatan dandeessisa. Kun immoo, miidhaa sababa dhukkuba sammuutiin dhufu bifa olaanaa ta'een hir'isa. Dhaabbanni " School Readiness Initiative" kitaaba ittiin barsiisan kana qopheessee fayyadamtootaaf dhiyeessuu isaatiin gammachuun itti dhaga'ama.

Dr. Minilik Dastaa Argawu

Ogeessa yaalaa amalaafi hogganaa piroojektichaa

Qajeelfama Waliigalaa

Kaayyoo Leenjichaa

Leenjiin kun kaayyoowwan armaan gadii qaba:

- Barsiisonniifi maatiin rakkoowwan gurguddoo fayyaa sammuu ijoolleefi namoota gurguddooratti mul'atan akka beekaniifi warra rakkoo qaban seeraan akka kunuunsaniif
- Yoo barbaachisaa ta'e maatiifi barsiisonni namoota rakkoo qaban gara ogeessa foyyaatti akka ergan dandeessisuuf yaadame kan qophaa'edha.

Karoora Leenjichaa

Tokkoon tokkoo kutaa leenjichaa osoo hinjalqabamiin dura madaallin leenjii duraa hirmaattotaaf nikennama. Leenjichi hawaasa kamiyyuu keessatti bal'inaan ni'argamu jedhamanii kan yaadaman waa'ee rakkoowwan fayyaa sammuu irratti kan xiyyeeffatedha. Rakkoowwan fayyaa kunniinis,

- Mukii(mukaa'uu)
- Yaada, karooraafi yaalii lubbuu ofii balleessuu
- Dhiphuu sammuu
- Rakkoo naamusaa miidhaa tokkoon booda uumamu
- Saayikoosis
- Rakkoowwan dhugaatii alkooliifi wantoota araada nama qabbsiisan fayyadamuun kan wal qabatan.
- Gaggabdoo(eppilapsii)
- Xiyyeeffannaa kennuu dhabuufi raafama hamaa
- Koodii
- Morkii daangaa darbe kan jedhamandha, Tokkoo tokkoo haalota kanneen ilaalchisee leenjifamtoonni beekuu kan qaban mataduree xixiqqaan kan kaa'aman yommuu ta'u hubannoo ga'aa qabsiisuuf niga'a jedhamee kan yaadame ogeeyyii fayyaa sammuutiin kan tilmaamame daangaan yeroo taa'ee jira. Leenjifamtoonni beekumsa dadeettii leenjiicharraa argatan gamaggamuuf tokkoo tokkoo leenjii duraafi booda madaallin nigaggeeffama.

Hirmaattoota Leenjii

Hirmaattoota leenjii kanaa barsiisota, hojjattoota dhaabbilee daa'imman kunuunsan keessa hojjatan, akkasumas maatiifi guddistoota daa'immaniiti.

Danbiwwan waliitgalaa Leenjichaa

Guyyaa jalqaba leenjii seerota armaan gadii leenjichaa hirmaattootaaf beeksisaa:

- Akkaataan taa'umsa leenjifamtoota walakkaa geengoo yoo ta'e akka filatamu beeksiisuu
- Mariyachiisaafi hirmaattoota walbarsiisuu
- Yeroon argamuu
- Yeroo leenjii bilbila mobaayilaa cufuu yookiin sagale dhabeessa gochuu
- Tokkoo tokkoo wayitii leenjiirratti argamuu
- Dammaqinaan hirmaachuu
- Yaada namoota kabajuu
- Yeroo keessa deebii- guyyaa hunda jalqabarratti barumsa guyyaa darbe baratan ilaalchisee hirmaataa gabaabsee calaqqee kennu eeruu.
- Iddoo leenjii mijeessuu- guyyaa hundaa jalqabarratti qindeessitoonni leenjichaa daqiiqaa kudhaniifi iddoo leenjii nimijeessu
- To'otaa filachuu

Meeshaalee Barbaachisan

- Gabatee qulqulluu irratti barreessan, filiippi chaartii
- Maarkerii
- Kobbeefi dabtara yaadannoo hirmaattootaaf
- Barruulee garagaraa

Boqonnaa Tokko

Mukaa'uu

Boqonnaan kun, hirmaattoonni waa'ee dhukkuba mukaa'uu akka adda baasaniifi beekan gargaara.

Sagantaa raawwii

Qabiyyee	Mala baruu-barsiisuu	Sa'atii
Madaallii leenjii duraa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15
Seensa seenaa 1 fi 2	Dubbisuu	Daqiiqaa 7
Kaayyoo boqonnichaa	Dubbisuufi mariyaachuu	Daqiiqaa 4
Ibsaafi kiika	Dhiyeessuu dubbisuufi mariya chuu	Daqiiqaa 15
Seensa seenaawwaniirratti ibsa kennuu	Dubisuufi mariyachu	Daqiiqaa 15
Tapha barnoota qabu	Taphicha hogganuu	Daqiiqaa 20
Ergaawwan furtuu ta'aniif wantoota maatiin raawwachuu danda'an	Dubbisufi mariyachuu	Daqiiqaa 10
Madaalli leenjii boodaa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15

Seenaa seensaa 1

Biiftuun haadha ijoollee lamaa yommuu ta'u umuriin ishees waggaa 35 dha. Ji'a tokko darbe kana keessatti rakkoo bowwuu mataafi irribaan rakkataa turte. Kana malees. Fedhii nyaataa dhabuu, dadhabbiin itti dhaga'amuufi mana keessa hojjachuuf fedhii dhabuun irraa calaqqisa. Ijoollee iseetti akka malee dheekkanti; gara dhipheettii taateetti. Ijoollee isheetti dheekkamuu ishee deebitee itti gaabbiti. Biiftuun ijoollee isheef jetteetti malee osoo jireenya ishee gadaamii keessa godhattee nifilatti. Gaafa tokko tokko, 'maloo osoon dahuu baadhee' jetti.

Seenaa seensaa 2

Biqilaan umriin isaa waggaa 16 dha. Kan baratus kutaa 9ffaa dha. Yeroo dhiyoo asitti maatiin isaa Biqilaarratti jijjiramni amalaa akka mul'atu hubataniiru. Waanuma xiqqoof mufata. Akka duraanii maatii isaa waliin baay'ee hindeessu. Gara manaatti yommuu galuus osoo nagaan hinjedhiinfi irabaata osoo hin nyaatiin gara kutaa ciisicha isaa seenee balbala cufata. Maatiin isaas rakkoo maaltu akka isa mudate gaafannaan miirri gammachuun akka itti hindhaga'amneefi wanti hundi akka isa jibbisiise ibseef. Fedhii nyaataa hinqabu; irriba ga'aa argachaa hinjiru. Xiyyeeffannaa waan itti hinkennineef qabxiin barumsa isaa gadi bu'ee jira.

Mariyachiisaa

- Hirmaataan hayyamamaa ta'e tokko seenaa Biiftuu akka dubbisu godhaa. Itti aansuun, hirmaataan biroon seenaa Biqilaa akka dubbisu godhaa.
- Achiis, hirmaattota gaaffiilee armaan gadii gaafadhaatii deebii isaan kennan gabatee qophaa'erratti barreessaa:
 1. Nama akka Biiftuu yookiin Biqilaa jijjiiramni amalaa irratti mul'ate argitanii beektuu?
 2. Biiftuufi Biqilaan rakkoo maal maalfaa qabu? Rakkoo abbootii seenaatiif deebiiwwan kennaman adda baasuun qofaatti barreessaa.
 3. Namoota rakkoo kan akka Biiftuufi Biqilaa qaban ilaalchisee namooni biroon maal jedhu?
- Mariyachiisaa, marii booda qabxiwwan ka'anirratti waa'ee rakkoowwan Biiftuufi Biqilaa ilaalchisee ibsa kenna.
- Wanti ifa hintaane yoo jiraate hirmaattonni gaaffii akka gaafataniif carraa kennaafii

Kaayyoo leenjii dhukkuba mukaa'uu

Barumsa kanaan booda hirmaattonni:

- Mallattoolee dhukkuba mukaa'uu nibeeku
- Mufii yeroo sirrii ta'eefi dhukkuba mukaa'uu jidduu garaagarummaa jiru nihubatu.
- Namoota dhukkuba mukaa'uu qabaniif gargaarsa gochuu nidanda'u
- Namoota dhukkuba mukaa'uu qaban gara ogeessa yaalaatti erguu nidanda'u

Mariyachiisaa

Kaayyoowwan waa'ee leenjii dhukkuba mukaa'uu erga dubbistaniifii booda hirmaattoonni akka irratti mariyatan taasisaa.

Hiikaafi Ibsa

Mukaa'uu jechuun haala hinbaratamneen, miira gaddaa cimaa ta'e yookiin gammaduu dadhabuu akkasumas haala hinbaratamneen fedhiin wantootaaf qaban baduudha. Dhukkubichi daa'immanirratti, dargaggootaafi namoota gurguddooratti ni'uumama. Haata'u malee, mallattoon dhukkubichaa umriirratti hundaa'uun addadda ta'uu nidanda'a.

Ijoolleerratti

- Gammachuu dhabuu, aaruu
- Bifa hiriyoota umrii walqixaarraa adda ta'een boo'uu
- Fedhii taphachuu dhabuu
- Hojmaneeffii hojii daree hojjachuuf fedhii dhabuu
- Kaka'umsa dhabuu
- Wantootaaf fedhii dhabuu
- Miira dadhabbii, dubbachurraa of qusachuu
- Haala hinbaratamneen irribni hir'achuu yookiin irribni baay'achuu
- Miira dhukkuba qaamaa fakkeenyaaf mata bowwuu, garaan dhukkubuu
- Fedhii nyaataa dhabuu yookiin tokkoo tokkorratti immoo fedhiin nyaataa dabaluu
- Ulfaatinni qaamaa hanga barbaadamuu gadi ta'uu yookiin dabaluu
- Du'a hawwuu
- Hojiirratti, barumsarratti, jireenya hawaasummaarratti jeequmsi olaanaan jiraachuu

Dargaggootaafi gurguddoota

- Miira mukaa'uu, gaaddaafi ykn fedhii dhabuu
- Fedhii nyaataa dhabuu ykn dabaluu
- Ulfaatinni qaamaa hir'achuu ykn dabaluu
- Irriba dhabuu ykn baay'achuu
- Yaadaan ykn dubbiin caljedhaa ta'uu

- Miirri dadhabbi itti dhaga' amuu
- Akka dhimma hinbaafneetti of ilaalu ykn miirri balleessummaa itti dhaga' amuu
- Xiyyeeffannaa kennuu dhabuu, waan tokkorratti of murteessuu dadhabuu
- Du'a hawwuu, barumsaa irratti jireenya hawaasummaarratti jeequmsa olaanaa keessa seenuu

Mariyachiisaa

Mallattoo tokkoo tokkoo dhukkuba mukaa'uu dubbisuudhaan ibsaafi; kanneen armaan gadiif xiyyeeffannaa kennaa:

Sadarkaa dhukkubaatti adda ba'uuf mallattooleen sunniin guyyaatti irra deddeebi'anii mul'achaa torban lamaaf turuu qabu. Akkasumas, hojiirrattii, barumsarratti walitti dhufeenya hawaasummaa guyyaa guyyaan taasiisurratti dhiibbaa kan uuman ta'uu qabu.

Miirri dhukkuba qaamaa fakkeenyaaf mataa bowwuu, dhukkuba garaa ykn duuchaatti na dhukkuba jedhuun jiraachuu danda'a.

Ijoolleen miira isaanii jechoota addaddaan ibsachuuf rakkachuu waan danda'aniif maatiin ijoolleen dallanuu, miira gammachuu dhabuu, isaanii tooftaan gaafachuu akka qaban itti himaa. Mallattoon miira dhukkuba mukaa'uu ijoolleerratti mul'atu dargaggootaafi gurguddootarrattis akka mul'atan garuu gurgudoonni mallattoolee kanneen ijoollee caalaa haalan ibsachuu akka danda'an ibsaafii.

Mariyachiisaa

Dhukkubni mukaa'uu hojiifi jireenya hawaasummaarratti dhiibbaa geessisuuf fakkeeniyota armaan gadii fayyadamaa.

Raawwiin barumsaa gadi bu'uu

Mucaan daree keessatti haala gaariin hirmaachaa ture callisaafi kan ijoolleen walii hingallee yoo ta'eefi fedhiin qu'annaaf qabu yoo hir'ate raawwiin barnootaa isaas nihirata.

Walitti dhufeenyi inni hiriyoota akkasumas maatii waliin qabu jeeqamuu

Mucaan haala gaariin waliigaltee namootaa qabachaa ture hiriyoota isaa akkasumas miseensota maatii isaarraa yoo fagaate, qofummaa yoo baay'ise

Guguddoonni raawwiin hojii isaanii yoo hir'ate

Namni hojii isaatiin qaxaleefi galateeffamaa ture ga'umsiifi hirmaannaan isaa yoo gadi bu'e

Dhiibbaa dhukkubni mukaa'uu hojiifi jireenya hawaasummaarraan ga'u

- Raawwiin barnootaa hir'achuu
- Walitti dhufeenyi inni hiriyoota akkasumas maatii waliin qabu jeeqamuu
- Raawwiin hojii namoota gurguddoota ta'anii gadi bu'uu
-

Mariyachiisaa

Garaagarummaa mallattoo kan ijoolleefi gurguddootaa giduu jiru ibsaafii

Daa'imman: daa'imman irra caalaatti miira isaanii mallattoo sochii qaamaatiin ibsatu fakkeenyaaf bowwuu mataa dhukkuba garaa

Dargaggoota ykn beektota: miira isaanii sirriitti ni'ibsatu Miira abdi kutachuu fedhii mataa ofii miidhuu, miira du'a hawwuu ibsachuu nidanda'u. Kana malees sammuu koo na gubaa jira, sammuu koo keessa deema jira, mudhii na dhukkuba, na nyanyaata jechuufi mallattoolee qaamaa kana fakkaatan himachuu danda'u. Miira isaanii kana sirreeffachuuf jechas araada keessa seenuu danda'u; manaa ba'anii baduu; barumsa isaaniifi hojii isaaniin gadi bu'uun isaan mudata.

Ka'umas dhukkuba mukaa'uu

Mariyachiisaa

Ka'umsa dhukkuba mukaa'uu osoo hinibsiin dura:-

1. Hirmaattota sababa isaa gaafadhaa. Deebii isaan kennanis iddoo qophaa'erratti barreessaa
2. Ka'umsawwan armaan gaditti tarreeffaman ibsaafii:

Dhukkubni mukaa'uu sababoota addaddaatiin dhufuu nidanda'a:

- Uumamaan (fakkeenyaaf, wantoonni qaama keessatti argaman yommuu jeeqaman, dhibeewwan qaamaa tokko tokko)
- Kan xiinsammuu
- Kan hawaasummaa

Haata'u malee, dhukkuubbni mukaa'uu sababoota armaan gadiitiin hinuumamu:

- Xibaaraan
- Abaarsaan
- Budaadhaan
- Hafuura hamaan

Mariyachiisaa

Sababoota tokko tokkoon haala armaan gadiin ibsaafii

Sababoota uumamaan: sababoonni uumamaa kanneen armaan gadii of keessatti hammatu:

- Wantoonni uumamaan qaama keessatti argaman yoo jeeqaman
- Qorichoota tokko tokkoon
- Dhugaatii alkoolii, baala araada nama qabsiisan
- Dhibeewwan qaamaa tokko tokko
- Dhibeewwan qaama keessaa tokko tokko fkn dhukkuba shukkaaraa

Sababoota xiinsammuu:- mudannoon dhuunfaa tokko tokko dhiibbaa inni xiinsammuurra geessisu fakeenyaaf nama jaallatan dhabuu, gaa'ela ofii hiikuu godaansa, gudeedamuufi kkf namoota tokko tokko rakkoowwan xiinsammuu keessa galcha

Sababoota hawaasummaa: miidhaan hawaasummaa tokko tokko (fkn walitti bu'iinsa hawaasaafi waligalteen dhabamuu buqqa'uufi miidhaalee

Seenaawwan seensaarratti ibsa kennaa

1. Namni mallattoon kan akka Biiftuu yookiin Biqilaa irratti mul'atu argitanii beektuu?
a) eeyyee b) lakkii
2. A) Biiftuun rakkoowwan akkam akkamiifaa qabdi?
b) Biqilaan rakkoowwan akkam akkamiifaa qaba?
3. Waa'ee namoota mallattoo kan akka Biiftuufi Biqilaa qaban ilaalchisee namoonni maal jedhumaal jedhu?

Mariyachiisaa

Seenaa dhukkubsatichaa deebii hirmaattootaan kenname waliin walbira qabuun ibsaafii

Deebii

2. a) bowwuu mataa, rakkoo irribaa, fedhii nyaataa dhabuu, waan salphaaf dadhabuu, mana keessa hojjachuuf fedhii dhabuu, dheekkamuufi obsa dhabeessa ta'uu, miira gaabbii bay'isuu, hojiirraa hafuufi jireenya ofii jibbuu

b) dheekkamuu yeroo hunda maatii waliin dubbachuu jibbuu, gammachuu dhabuu, waan hundii jibbisiisuu, rakkoo xiyyeeffannoo, raawwiin barnootaa gadi bu'uu, fedhiin nyaataa hir'achuu, hirriiba dhabuu.

3. Ka'umsa dhukkuba mukaa'uu armaan gaditti tarreeffame ilaalchisee dogoggora hubannoo namoota biratti calaqqisudha.

- hafuura hamaatiin dhufa

Namarraa namaatti darba

Yaala ogeessan hinfayyuu

Dhugaan jiru garuu, dhukkubni mukaa'uu hafuura hamaan hindhufu, namarraa

Tapha barumsa dabarsu

Haati tokko mucaan ishee kan waggaa 16ta'e jijjiiramni amalaa akka irratti mul'ate hubattee jirti, Kanaafuu, itti dubbachuf yaalti. Jijjiiramni amalaa irratti mul'ates qofummaa, fedhiin nyaataa gadi bu'uu, dheekkamuufi hirriiba dhabuudha.

Mariyachiisaa

- Namoota eeyyamamoo ta'an lama tokko ga'ee mucaa ofii kan biroon immoo ga'ee haadha ofii akka taphatan taasisaa
- Haati sababa jijjiirama amalaa mucaa ishee beekuuf yaalti
- Mucaan miira ofii seenessa
- Haati gara dhaabbata fayyaatti geessuuf amansiisti.

Warri maal gochuu danda'u?

Mallattooleen mul'atan mallattoolee dhukkuba mukaa'uu ta'uu mirkaneeffachuu, erga mirkaneeffatanii booda abbicha ofitti dhiyeessuu (namoota akkasii yommuu ofitti dhiyeessan fuula gaarii akka hinagarsiisne, dheekkamullee akka danda'u hubachuu), yommuu inni nyaakkisuufi dheekamu obsuu, barumsa/ hojiirratti deeggarsa taasisuufi kunuunsa barbaachisu gochuu (ququllina eeguun, soorata dhiyeessuufi kkf)

Rakkoowwan armaan gadii kan argaman yoo ta'e gara dhaabbata fayyaatti geessuu

- Nyaata soorachuu dhiisuu, yeroo gabaabaa keessatti ulfaatinni qaamaa sadarkaa olaanaan hir'achuu
- Guddinni gara duubaatti deebi'uu (fakkeenyaaf, daa'imni waggaa 6 kan dur gochaa ture halkan sireerratti fincaa'uu
- Hirribni guyyoota walitti aananiif diduu
- Mataa ofii yookiin namoota biroo miidhuf yaaduu ykn yaaluu
- Mana barnootaatti ykn hojiirratti dhiibbaan uumamuu (qabxiin barumsaa gadi bu'uu
- Mallattooleen dhukkubichaa fooya'uu dhabuu

Mariyachiisaa

Wantoota warri gochuu danda'an dubbisuudhaan ibsaafii

Mallattoolee dhukkuba mukaa'uu beekuun faayidaa inni hirmaattootaaf qabu ibsaafii . Fakkeenyaaf, maatiin mallattoo dhukkuba mukaa'uu beeku tokko mucaa ofii gargaaruufi yaalchisuufi carraa daa'imni dafee fayyu bal'isuu danda'u:

- Kutaalee sadarkaa olaanaan saaxilamoo ta'anirratti xiyyeeffachuu akka qaban itti hirmaa. Fakkeenyaaf, ijollee miidhaan qaamaa ykn xiinsamuu irra ga'e, ijoollee warra isaanii du'aan dhaban yookiin ijoollee warri isaanii addaan ba'an.
- Hirmaattonni ijollee akkamii gara dhaabbata fayyaatti erguu qaban ilaalchisee mallattoolee armaan olitti tarreeffaman kamirratti xiyyeeffachu akka qaban gaafadhaa
- Mallattooleen dhukkuba mukaa'uu irra deddeebiin yoo mul'atan dhukkubsatichi ogeeyyii fayyaa yaala sammuu ilaalamuu qabu. Mallattoolee mukaa'uu cimaa ilaalamuuf dirqisiisu ilaalchisee marii taasisaa (fakkeenyaaf, du'a yaaduu

Mariyachiisaa

Ergaawwan furtuu ta'an dubbisaafii

Ergaawwan furtuu

- Dhukkubni mukaa'uu rakkoo namoota hedduurratti mul'atudha.
- Dhukkubni mukaa'uu yaala qaba.
- Dhukkubni mukaa'uu yoo dafee hinyaalamne barumsarratti, hojiirratti akkasumas walitti dhufeenya maatiifi hawaasummaarratti miidhaa guddaa qaqqabsiisa.
- Dawaan dhukkuba mukaa'uu ajajaafi hordoffii ogeeyyii yaalaatiin hanga fudhatametti rakkoo araadaa ykn hirkatummaa hinfidan
- Dawaan dhukkuba mukaa'uuf fudhatamu miidhaa sammuu hinqaqqabsiisu

Boqonnaa Lama

Yaada, Karooraafi Yaalii Ofballeessuu

Boqonnaan kun waa'ee miidhaa ofballeessuuf yaaduu, karoorsuufi yaaluurratti xiyyeeffata.

Sagantaa raawwii

Qabiyyee	Mala baruu-barsiisuu	Sa'atii
Madaallii leenjii duraa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15
Seenaa seensaa	dubbisuu	Daqiiqaa 7
Kaayyoo boqonnichaa	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 4
Hiikaafi ibsa	Dhiyeessuu dubbisuufi mariyachu	Daqiiqaa 15
Seenaa seenasaarratti ibsa kennuu	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 15
Tapha barnoota qabu	Taphicha hogganuu	Daqiiqaa 20
Wantoota maatiin raawwachuu danda'aniif ergaawwan furtuu	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 10
Madaallii leenjii boodaa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15

Seenaa seensaa

Caaltuun shamarree waggaa 15 yommuu taatu kan barattuus kutaa 10ffaa dha. Caaltuun barakiinaa dhuguudhaan of balleessuuf erga yaaltee booda, gara mana yaalaatti geeffamte. Hakiimni ishee maaliif akka kana gootu yommuu gaafattu obboleessi ishee hangafni akka malee irra deddeebi'ee waan ishee reebeef jireenyi akka itti hadhaa'e itti himte. Haatii ishee waa'ee Caaltuu yommuu gaafatamtu ji'a darberraa jalqabee Caaltuun yeroo baay'ee akka gaddaa jirtu, qofaa ishee akka boossu akkasumas soorata nyaachuu akka hir'iste ibsite. Barsiisonni ishees hirmaannaa Caaltuun daree barnootaa keessatti taasisuufi bu'aan qorumsaa ishee yeroodhaa gara yerootti gadi bu'aa jira jedhan.

Mariyachiisaa

Hirmaataan fedhii qabu(eeyyamama ta'e) seenicha akka dubbisu gaafadhaa.

Gaaffiiwwan armaan gaadii hirmaattoota gaafadhaatii deebii isaanii gabateerratti barreessaa

1. Namni akka Caaltuu isin mudatee beekaa? Yookiin guddistanii beektuu?
2. Caaltuun rakkoo maal maalfaa qabdii?
3. Namoonni rakkoo akkasii irra ga'e hawaasa biratti haala akkamiin ilaalamu?

Mariyachiisaa

- Kaayyoo boqonnichaa dubbisaaffii
- Waa'ee of balleessuu ilaalchisee waan beekan gaafadhaa
- Deebii isaanii gabatee /chaartiirratti barreessaa

Kaayyoo boqonnichaa

Dhuma boqonnaa kanaatti hirmaattannii:

- Waa'ee of balleessuuf rakkoowwan kanaan walqabatan adda baasanii nibeeku.
- Namoota ofballeessuuf yaada/karoora qaban keessumattuu daa'immaniifi dargaggoota adda baasuu nidanda'u.
- Namoota ofballeessuuf yaada/karoora qabaniif ofeeggannoofi kunuunsa mana keessatti taasifamuufii qabuu nibeeku.
- Namoota ofballeessuuf yaada/karoora qaban yeroo hunda gara dhaabbata fayyaatti erguun akka barbaachisu nibeeku.

Hiikaafi Ibsa

Du'a hawwuun, ofballeessuuf yaaduun, ofballeessuuf yaaluun ykn raawwachuun namoota gurguddooratti, dargaggootaafi daa'immanirratti taatee uumamuu danda'udha.

Mallattoowwan

- Namoonni of balleessuuf karaa garagaraa fayyadamu. Fakkeenyaaf, biyya keenyatti karaan beekamaa of balleessuuf itti fayyadaman of fannisuu, summii dhuguu,qilee keessatti of gattuu yookiin bishaan keessa lixuu akka ta'an nibeekama.
 - Daa'imman/ijoolleen du'anii kan achumaan hafu waan itti hinfakkanneef, akkuma salphaatti of miidhuu danda'u.
 - Namoonni of balleessuuf kan yaada karoora qaban kunniin yeroo baay'ee yaada isaanii kan agarsiisu fuulcha wayii miseensota maatiif, hiriyootaaf, barsiisotaaf yookiin hakiimaaf ni kennu. Mallattooleen akeekkachiisoo ta'anis kanneen armaan gadii ta'uu danda'u.
1. Akka tasaa barumsaaf ykn hojiif dhimma hinqabnee ta'uu(raawwiin hojii/barnootaa akka tasaa gadi bu'uu)
 2. Waa'ee du'uu ykn of balleessuu irra deddeebiin kaasuu
 3. Akka tasaa amalli jijjiramuu (yeroo hunda namni mukaa'aa ture akka tasaa gammachuu keessa seenuu)
 4. Haala hinbaratamneen gochawwan of miidhuun qabamuu
 5. Walitti dhufeenya maatii sirrii hintaane(qollifachuu,walitti bu'uu)
 6. Amaloota balaaf nama saaxilan agarsiisuu (fakkeenyaaf dhugaatii humnaa olii, haala balaa geessisuu danda'uun konkolaataa /biskileetii oofuu, ykn beelladoota gulufsiisuu,saalquunnamtii of eeggannoo hinqabne eegaluu.

7. Qe'ee ykn mana barnootaa keessatti miidhaa qaamaafi gudeedamuuf saaxilamaa ta'uu.
8. Mallattoon dhukkuba mukaa'uu itti fufiinsaan turban tokkoo oliif mul'achuu
9. Qabeenya seeraan ala mancaasuu ykn kennuufi kkf

Mariyachiisaa

Mallattoowwan akkeekkachiisaa ilaalchisee bifa armaan gadiin ibsa kennaafii

1. Raawwiin barnootaa akka tasaa gadi bu'uu
 - Barattoonni kanaan dura barumsa isaanitti qaxalee turan barumsa laaffisuufi sochiin isaanii yoo laafu, barumsarraa hafuu baay'isuu
2. Waa'ee du'aa ykn waa'ee of balleessuu irra deddeebiin kaasuu
 - Dubbiin, barreeffamaan ykn fakkiidhaan miira kana irra deddeebiin yoo calaqqisan
3. Akka tasaa amalli jijjiiramuu
 - Qoollifataa, qofa galeessa ykn mufataa ta'uu yookiin namoota kaanirratti amala isaanii rakkisaa kana agarsiisuu jalqabuu (akka tasaa dhugduu alkoolii ykn fayyadamaa baala sammuu adoochuu ta'uu)
 - Namoota kanaan dura itti hindhiyaanneefi ijoollee baala sammuu adoochuuf dhugaatii alkoolii fayyadaman waliin walitti dhufeenya uumuu
4. Walitti dhufeenya maatii fayyaa hinqabne
 - Mallattoowwan miidhaa qaamaa- namarratti mallattoon miidhaa qaamaa irra deddeebiin yoo mul'ate, fakkeenyaaf, fuula dhiita'e ykn gurraacha'e, qolleffatamuu
5. Amaloota hinbaratamne, balaaf kan saaxilan agarsiisuu
 - Namoota garagaraa waliin saalqummamtii raawwachuu, dhugaatii alkooliifi baala sammuu adoochuu fayyadamuu
6. Miidhaa mana barnootaa keessatti uumamuuf saaxilamaa ta'uu.
 - Miidhaa qaamaafi xiinsammuu mana barnootaa keessatti raawwatamuuf saaxilamaa ta'uu

Mariyachiisaa

Mallattoowwan hatattamaan gara mana yaalaa geessuf dirqama ta'an:

- Waa'ee of balleessuu ifatti dubbachuu ykn barreessuu
- Ifaan ifatti"du'a naaf wayya, lubbuun jiraachuun maal fayyada?!" kan jedhan dubbachuu
- Adda of baasuu- hirmaannaa maatii, hiriyaaf hawaassummaarraa

Sababa/ka'umsa

Yeroo baay'ee yaadniif yaaliin of balleessuu kan uumamu rakkoowwan sammuu mukaa'uuf araadummaafi kan kana fakkaataniin kan walqabatanidha.

Mariyachiisaa

Sababoota isaanii osoo hinhimiin dura dhukkubni akaakuu akkasii kun sababa maaliin dhufa jechuun yaada leenjifamtoonni qaban gaafadhaa.

Haalonni armaan gadii rakkichaaf ka'umsa ta'uu akka danda'an itti himaa

- Dhukkuba mukaa'uu
- Dhugaatii alkooliifi baala sammuu adoochan fayyadamuu
- Dhukkuba sammuu kan biroo, rakkoo xiinsammuufi hawaasummaa

Ibsa Seena Seensaa

Gaaffiiwwan

- Caalltuun rakkoo maal maalfaa qabdi?
- Namoonni rakkoon akkasii irra ga'e hawaasa biratti haala akkamiin ilaalamu?

Tapha barumsa qabu

Jiraattuun dargaggeettii waggaa 13 ti. Gaafa tokko dawaa hakiimni haadha isheef ajaje baay'ee harkatti baattee daree keessa osoo teessuu barsiisaan ishee argee gara dura bu'aa mana barnootaatti ishee geese.

Mariyachiisaa

- Caaltuun rakkoo maal maal qabdi?
- Of balleessuuf yaaluu, miidhaa qaamaaf saaxilamaa ta'uu, gadduu, boo'uu, feedhii nyaataa dhabuu, raawwiin barnootaa gadi bu'uu
- * Namoonni rakkoon akkasii irra ga'e hawaasa biratti haala akkamiin ilaalamu?
- Namni yeroo tokko of balleessuuf yaale of balleessuun isaa hinoolu
- Namni of balleessuuf yaale cubbamaadha.
- Namni of balleessuuf yaale maatii isaafi yookiin ijoollee isaaf kan hin yaadne of jaallataadha.
- Namni of balleessuuf yaale dadhabaadha.
- Namoonni of balleessuuf vaalan beekaa sodaachisuufidha.

Mariyachiisaa

Seenciha hirmaattotaaf dubbisaafii. Namoonni eeyyamamoo ta'an lama amala jiraattuufi dura buutuu mana barnootaa ishee fakkeessanii akka taphataniif filadhaa.

1. Jiraattuun dubbachuuf qophii hinqabdu.
2. Dura buutun ishee shamarree sanarraa odeeffannoo arggachuuf akka yaaltu agarsiisuf akka yaalan godhaa

Mariyachiisaa

Barsiisanniifi miseensonni maatii maal gochuu akka danda'an dubbisaafitii mariin akka irratti godhamu affeeraa.

Barsiisonni maal gochuu danda'u?

- Waa'ee of balleessuu ilaalchisee gaafachuu
- Waa'ee of balleessuu ilaalchisee namicha gaafachuun yaada of balleessuu akka qabaatu hintaasisu. Inumaa, namicha waa'ee of balleessuu gaafachuun yaada akkasii qabaachuufi qabaachuu dhiisuu beekanii tarkaanfii ittisaa fudhachuuf kan dandeessuu karaa isa tokkichadha.

Gaaffichas karaa addaddaa gaafachuun nidanda'ama:

- Bakkan ciisetti osoon hafeera ta'ee miirri jedhu sitti dhaga'amee beekaa?
- Jiraachuun gatii hinqabu miirri jedhu sitti dhaga'amee beekaa?
- Jireenya koo keessatti rakkoowwan na qunnaman rakkisoo fi fala kan hinqabne waan ta'eef, du'ee osoon obbaafadhee miirri jedhu sitti dhaga'amee beekaa?

Namichi gaaffiilee kanneen keessaa isa kamiifuu deebii eeyyee jedhu yoo kenne gara ogeessa fayyaa yaalaa sammuutti geessuun barbaachisaadha

- Nama of balleessuuf yaada olaanaa qabu tokko qofaatti gadi lakkisuu dhiisuu, hanga gargaarsa argatutti waliin ta'uu.
- Barsiisota biroo, maatiifi ogeeyyota yaala fayyaa gargaarsa gaafachuu
- Hatattaamaan gara dhaabbata fayyaatti geessuu.

Maatiin maal gochuu danda'u?

- Namichi balaa keessa akka jiru hubachuu, miirri kun bu'aa dhukkubaa ta'uu hubachiisuu
- Nama of balleessuun yaada cimaa agarsiisu qofaatti gadi lakkisuu dhiisuu, hanga gargaarsa argatutti waliin ta'uu.
- Gorsa barbaachisu kennuu, abdi kutachuun yeroo baay'ee bu'aa mukaa'uti. Waan abdi irraa kutataniif falli biroon akka jiruufi gargaarsa ogeessaa hatattamaan argachuu akka qabu
- Kunuunsa gochuu

- Wantoota of balleessuuf itti fayyadaman naannoo sanarraa fageessuu
- Hatattamaan gara dhaabbata fayyaatti geessuu

Mariyachiisaa

Ergaawwan furtuu ta'an dubbisaafii

Eraawwan futuu

- Namoonni of balleessuuf kan yaadan yookiin yaalan yeroo baay'ee dhukkuba sammuu keessumattuu dhukkuba mukaa'uu waliin kan walqabatedha.
- Namoonni of balleessuuf yaada/karoorra qaban yeroo baay'ee yaada isaanii kan ibsu fuulcha nikennu
- Barsiisonniifi maatiin mallattoolee akkeekkachiisaa yoo argan hatattamaan gargaarsa ogeessa fayyaa barbaaduun irra jira.
- Yaada/karoorra of balleessuu yaala fayyaan ittisuufi dhaabsisuun nidanda'ama.

Boqonnaa Sadii

Dhukkuba Dhiphuu

Boqonnaan kun sababa malee yookiin hangaa ol baay'ee yommuu isaan dhiphisu, sodaafi dhiphuu daangaa darbeen yoo rakkatan akkamitti akka adda baasnuufi gargaaruu dandeenyu agarsiisa.

Sagantaa Raawwii

Qabiyyee	Mala baruu barsiisuu	Sa'attii
Madaallii leenjii duraa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15
Seenaawwan seensaa	Dubbisuu	Daqiiqaa 20
Kaayyoo boqonnichaa	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 4
Hiikaafi ibsa	Dhiyeessuu dubbisuufi mariyyachuu	Daqiiqaa 15
Seena seensarratti ibsa kennuu	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 15
Tapha barumsa qabu	Taphicha hogganuu	Daqiiqaa 20
Wantoota maatiin gochuu danda'uufi ergaawwan furtuu	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 10
Madaallii leenjii boodaa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15

Seena seensaa 1

Waaqjiraan barataa barnoota idileen duraati. Umriin isaa waggaas 5 dha. Mana barnoota dhaquu akka hinbarbaanne haati isaa nidubbattii. Yeroo hunda ganama mana barnootaa yommuu isheen geessitu akka isheen dhiistee biraa hindeemne harka isheetti rarra'ee kadhata. Yommuu isheen gadi dhiistee deentuu niboo'a. Waaqjiraan galgalas qofaa isaa gara siree dhaquus nidida. Taphaaf jedhee warra isaa gatee gara alaa hinba'u. Maaliif akka gadi hinbaane yommuu gaafatamu yoo manaa ba'eefi argaa warra isaa jalaa fagaate baduu akka danda'u sodaa qabu ibsa.

Seena Seensaa 2

Beekaan umriin isaa waggaa 15dha. Guyyaa lama booda qorumsa biyyoolessaa kan kutaa 10ffaa fudhata. Beekaan qorumsichaa haalaan akka itti hinqophaa'iin jiru itti dhaga'ama. Baay'ee dhipateera. Yeroo gabaabaa kana keessatti waan baay'ee dubbisuu akka qabutu itti

dhaga'ama. Kanarraa kan ka'eenis sodaan akka malee itti dhaga'ama. Boqonnaa dhabeera, Onneen isaa ariitiin dhahaa akka jiru itti dhaga'ama. Xiyyeeffannaa itti kennee qu'achuun cimee jira. Yeroo hunda jireenya isaa keessatti haalonni murteessoo ta'an yeroo isa mudatan miirri kana fakkaatu akka itti dhaga'amu dubbata.

Seenaa Seensaa 3

Saaraan shamarree umrii waggaa 17ti Gara affeerraa dhaquu nisodaatti Hiriyoota ishee waliin yeroo jiraattu gammachuutu itti dhaga'ama. Keessummaan mana keessa yoo jiraate baay'ee waan sodaattuuf, odeessuun nyaachuunis baay'ee itti ulfaata. Namoota baay'ee hinbeekne waajiin yommuu jiraattu waan nama qaanessu raawwachuu ykn dubbachuun danda'a jettee waan sodaattuuf yaaddoodhaan liqinfamti. Kanaafuu, bakka haalonni akkasii ishee mudatan deemuura mana keessa ooluu filatti.

Seenaa Seensaa 4

Obbo Guutaan umriin isaa waggaa 32 yommuu ta'uu kan barsiisus kolleejjii keessadha. Obbo Guutaan nama ga'eela qabuufi abbaa ijoollee lamaati. Bara darberraa kaasee waa'ee raawwii hojii isaa dhiphataa jira. Hojii isaatiin galatoomfamaafi jaalatamaa yoo turellee amma garuu dandeettiin barsiisummaafi qophaa'umman isaa shakkii uumeera. Galiin inniifi haati warraa isaa argatan gaarii ta'ullee taateen hineegamne uumamee manaafi qabeenya keenya yoo dhabne hoo? jedhee dhiphata. Kana malees, Obbo Guutaan nama yeroo baay'ee aariiniifi ko'umni itti baay'atu ta'eera. Yaada isaa sassaabee waan tokkorratti xiyyeeffannoo gochuun itti ulfaata. Keessumattuu halkan halkan yaada buusee baasuuraan kan ka'e hiriba dhabee rakkachaa jira. Guyyaa guyyaa immoo miira boqonnaa dhabuutu itti dhaga'ama.

Mariyachiisaa

- Hirmaataan eeyyamamaa ta'e tokko seenicha akka dubbisu gaafadhaa. Itti aansuun, gaaffiilee armaan gadii hirmaattota gaafachuun deebii isaanii gabateerratti barreessaa:
 1. Namoonni amala kan akka waaqjiraa/Beekaa/ Saaraa/ Guutaa qaban isin mudatanii ykn argitanii beekkuu?

Kaayyoo boqonnichaa

Dhuma boqonnaa kanaatti hirmaattonni:

- Dhiphuu sirrii hintaaneefi sirrii ta'e adda baasanii nibeeku.
- Dhukkubiiwwan dhiphuuf sodaa garagaraa adda baasanii nibeeku.
- Hirmaattonni dhukkuba dhiphuufi sodaa qabaniif gargaarsa bu'uuraa taasisuufii nidanda'u.
- Namoota kanneen yoom gara dhaabbata fayyaatti geessuun akka barbaachisu nieeku.

Mariyachiisaa

- Kaayyoo isaa dubbisaafii
- Dhiphuufi sodaan sirrummaa hinqabne waan beekan gaafadhaa
- Deebii isaanii gabatee/chaartiirratti barreessaa

Hiikaafi Ibsa

Dhiphuufi sodaan nama kamirrattuu mul'achuu kan danda'u miirawwan uumamaan jiranidha. Namni haalonni balaa ta'an yoo quunnaman sodaachuufi dhiphachuun deebiiwwan sirrii/barbaachisaa qaamni kennudha. Fakkeenyaaf, saree ciniintuu, konkolaataa ariitiin

fiigaa dhufufi kkf sodaafi dhiphuun akkasii qaamni keenya rakkoo keessaa nu baasuuf akka qophaa'u taasisa.

Dhiphuun ssababa malee uumamuufi dhiphuun daangaa darbe yookiin yaaddoon daangaa darbe garuu namni xiyyeeffannoo akka dhabu waan taasisuuf balaaf saaxila yookiin tarkaanfii barbaachisuun ykn namoonni tarkaanfii barbaachisu akka hinfudhanne godha. Callisanii dhiphachuun ykn namoonni yaaddoo daangaa darbe qaban mallattowwan armaan gadii qaama isaaniirratti mul'ata .

- Mataa naannessuu/mataa keessaa iyyuu/
- Onneen daddafee dhabuu
- Hafuura baafachuu dadhabuu
- Dafqisiisuu
- ollachuu
- harkaa fi miilla irratti miira suruur jedhu itti dhaga'ama
- boqannaa dhabuu, harka ykn kan birooo raasuu
- afaan goguu , garaa keessatti gammachuu dhabuu , of jibbisiisuu
- Fincaan ykn udaan dafee dafee namatti dhufuu
- garaan raafamuu , akkasumas kutaan qaamaa dhiisamuu

Mariyachiisaa

- Dhiphuun maal akk ta'e jechoota salphaa ta'aniin ibsaafii
- Dhiphuu/yaaddo sirriifi sirrii hintaane
- Sodaan qaamni keenya balaan yommuu isa quunnamu deebii sirrii inni kennudha. Sirrii kan hintaane daangaa qaamaafi sammuu keenyarratti dhiibbaa yoo uume yookiin sochiin guyyaan taasifamu yoo jeeqedha

Marriisaa

- Akaakuuwwan dhukkuba dhiphuu hirmaattotaaf dubbisaa
- Akaakuuwwaan biroonis akka jiraniifi garuu leenjii kan keessatti kan hinhaamtamne ta'uu hirmaattotatti himaa

Akaakuuwwan dhukkuba dhiphuu

- Dhiphuu addaan bahu (warra ykn guddistootarraa yommuu addaan ba'an dhukkuba dhiphuu uumamuudha.
- Foobiyaa (wantoota murtaa'an sodaachuurratti yookiin walitti dhufeenya hawaasummaa keessa yommuu ta'an dhukkuba dhuphuu uumamuudha.
- Dhiphuu hundagaleessa (waa'ee wantoota garaagaraa baay'isaani dhiphachuu (dhukkuba dhiphuu waa'ee wantoota garaagaraa)

I. Dhiphuu addaan bahu

Warrarraa yookiin guddistootarraa yommuu addaan bahan dhiphuu ykn yaaddoo humnaa olii

- nama baay'ee itti dhiyaatan cinaa yoo ta'e malee ciisuu dhiisuu ykn nama baay'ee walitti dhiyaatan waliin malee gara alaatti bahuuf fedhii dhabuu
- mana barnootaa dhaquuf diduuf
- Nama dhiyeenyatti beekanirraa yommuu adda ba'an dhukkubiin qaamaa jiraachuu – fakkeenyaaf, bowwuu mataa, ciniinnaa garaa ,singiggeessuu
- Warra/guddistoota dhiyoorraa addaan bahuuf yommuu jedhan boohuu, iyyuu, itti rarra'uu, akka hindeemne kadhachu

Mariyachiisaa

- Mallattooleen kunnin daa'imman umrii waggaa 1-2 jiran irratti yoo mul'ate ,adeemsa giddina fayyaa qabeessa akaa ta'e hirmaattotatti himaa. Daangaa umrii kanaatiin alatti yoo ta'e garuu akka rakkootti ilaalama .Fakkeenyaaf, mucaan wagga 4 haadha irratti maxxanuufi ijoollee kaan waliin taphachuu yoo dadhabe.
- Rakkinichi dhukkuba jedhamuuf torban afurii ol turuu qaba.
- Mucaan gara mana barnootaa hindhaqu jedhee didu hundi yaaddoo addaan

II. Foobiyaa (Wantootaa ykn haalota akkaataa sirrii hintaaneen ulfeessanii sodaachuu)

Namni tokko dhukkuba foobiyaa qaba kan jedhamu namni sun wantoota murtaa'aniif gochaawwaniifi taateewwaniif sodaa irra deddeebi'eefi sirrii hintaane yoo qabaateefi wantoonni ykn haalonni yoo isa quunnaman dhiphuu garmalee keessa yoo seenudha. Namni foobiyaa qabu waan sodaatu san ofirraa dhowwuuf ykn waan sodaaturraa fagaachuuf qabsoo cimaa taasisa.

Akaakuuwwan Foobiyaa

- 1. Foobiyaa/sodaa murtaa'aa**_Namoonni daangaa umrii wal fakkaatu keessa jirna kan hin sodaanne wanta murtaa'aa humnaa olii sodaachuufi wanti sodaachisaan yommuu isaan quunnamu ykn yommuu yaadamu dhiphuu sirrii hintaane keessa galuu (fakkeenya armaan gadii ilaalaa)
- 2. Foobiyaa jireenya hawaasummaa**_taateewwan jiruu hawaasummaarratti ykn wantoota biroo fuulduratti gochaawwan raawwataman yoo godhu ykn raawwachuuf yoo yaadu sodaa humnaa olii irra deddeebiin uumamuudha.

Namoota sodaa jireenya hawaasummaa qaban irratti yaaddoo guddaan mul'atu namoota duratti ofin salphisa ykn kan namootni hinfudhanne ta'een argama , namoota birootiin gadi fageenyaan gamaggamama kan jedhuudha. Kan irraa kan ka'een haala hawaasummaarraa baqachuu, yookiin namoota fuulduratti waan tokko raawwachuun namicha baay'ee isa dhiphisa

Mariyachiisaa

- Nama rakkoo akkasii qabu yoo beekan hirmaattota gaafadhaa
- Hirmaatonni sodaa sirrii ta'eefi fudhatama qabuufi sodaa dhukkuba ta'e (soda sochii guvvaa guvvaa ieraan)adda haasanii beekuu isaanii

Mariyachiisaa

Dhukkubni foobiyaa jira jechisiisuudhaaf mallaattoon isaaniii yoo xiqqaate torban ja'aaf turuu akka qabaniifi umrii wajjin kan wal hinsimanneefi fudhatama kan hinqabne ta'uu akka qabu hirmaattotatti himaa

1. Foobiyaa Murtaa'aa

Namoonni naannoo jiraniin umriin walgitan wanta isaan hinsodaanne humnaa ol sodaachuu. Naannoo wanta sodaatamuu yommuu jiru mallattoowwaan dhophuu sirrii hintaane mulisuu.

Ijoolleefi gurguddoonni rakkoon kun irra jiru wanta isaan dhiphisu jalaa baqachuu carraaquu

Wantoonni /haalonna isaan dhiphisani irra jireessi

-Bineeldota addaa addaa

-Dhiiga/Marfee

-lafa ol ka'aa

-bakka cufamaa ta'e akka salphaatti keessa ba'uun hin danda'amne yoo ta'e (fkn: liftii/ konkolaataa guddaa (Awutoobisii) keessa taa'anii deemuu)

2. Mallattoowwan foobiyaa hawaasummaa umrii daa'immuummaa (waggaa 3-6) irratti

- Namoota fuulduratti nyaachuu ykn dubbachuuf sodaachuu

- walitti qabama hawaasummaarratti hirmaachuuf sodaachuu,

Fkn ayyana dhalootaa, cuuphaafi ayyaanota biroo namoonni baay’atanirratti argamuuf sodaachuu

- mana keessa osoo jiranii yoo keessummaan dhufe dhokachuu
- daree keessatti hirmaachuu dhiisuu
- namoonni biroon jiraachuun isaanii sodaa isaanii dabala
- Haala sodaatan keessa yommuu jiran dhiphuu sirrii hintaane dhiphatu; niboo’u; ni’aaru; tasgabbii dhabu
- naannoo dhiisanii baqatu

Ijoollee xiqqoo ol guddataniif dargaggootarratti

- Mana barumsaa dhaquu nididu- kutaa/ daree keessatti hirmaannaan isaan godhan baay’ee gadi aanaa dha.
- namoota fuulduratti barreessuu , dubbisuu, mana fincaanii walinii fayyadamuu hinfedhan.
- Ijaafi ijaan wal illaalu hin barbaadan ; ijasaanii dhokfatu.
- daree barnootaa keessatti ykn keessummaan yoo gaaffii gaafataman ni dhiphatu;miirri dhiphuu irraa mul’ata

Gurguddootarratti

- Itti gaafatamummaa fudhachuu hinfedhan
- Bakka namoonni walitti qabamanitti /nama fuulduratti barsiisuu ykn dubbachuu hin barbaadan

Gurguddoonnifi dargaggoonni foobiyaa kana dandamachuuf araada dhugaatii alkoolii ykn baala sammuu namaa adoochuun qabamu

III. Dargaggoonni foobiyaa kana dandamachuuf araada dhugaatii alkooliin ykn baala sammuu adoochu birootiin qabamu

Ibsituun dhiphuu hundagaleessaa waa’ee wantoota garaagaraa humnaa ol dhiphachuu, buusuufi baasuu fa’aadha.

Mallattoowwan dhiphuu hundagaleessaa

Ijoollee fi guddattootarratti

- waa'ee wantoota hiriyoota isaanii caalaa dhiphachuu
- Waa'ee raawwii barumsasaanii, waa'ee nageenya mataa ofiifi maattisaanii ykn waa'ee balaawwaan uumamuu danda'anii illalchisee humnaa ol dhiphatu
- wantoonni isaan dhiphisan adda adda haa ta'u malee, yeroo mara nidhiphatu
- rakkoon kun xiyyeeffannoo isaan barumsaafi hojiiratti godhan hir'isuun sochiiwwan garaagaraarratti laafoo akka ta'an godha.
- dhiphachuuisaaniirraa kan ka'e yeroo mara nama isaan tasgabeessu waan barbaadaniif walitti dhufeenyi hawaasummaa isaan qaban hanga eegamu hincimu.

Gurguddootarratti

- waa'ee dhimmoota adda addaa baay'ee dhiphachuu
- dhiphuu ofii ta'achuuf ykn qabaneessuuf rakkachuu
- boqonnaa dhabuu
- qaamni salphumatti dadhabuuf laafuu
- rakkoo xiyyeeffannoo gochuu
- aarii
- irreen dhifamuu
- rakkoo hirribaa (abjuu, irra deddeebi'aanii dammaquu)

Sababa (Ka'umsaa)

Akaakuuwwan dhukkuba dhiphuu kunniin kan dhufan sababoota uumamaa, maatiifi naannootiiniidha.

Mariyachiisaa

Ka'umsa/sababa osoo itti hinhimin dura dhukkubni akkasii kun sababa maaliitiin dhufa jedhanii akka yaadan gaafadhaa.

Haalonni armaan gadii rakkichaaf ka'umsa ta'uu akka danda'an itti himaa

- **Kan uumamaa:** namoonni tokko tokko uumama isaaniitiin dhiphuuf saaxilamoo ta'uu danda'u
- **Kan maatii:** Warri ofiisaanii dhiphatoo yoo ta'an akkasumas ijoolleen isaanii

Mariyachiisaa

Deebii

2. Afran isaanii keessaa sadan (Waaqjira, Saaraafi Guutaan) dhukkuba dhiphuu qabu
3. Rakkoon isaanii maal fa'i

Waaqjira- Mana barnootaatti yommuu geeffamu haadha isaarraa addaan bahuu dhiisuuf yaaluu, qofaa isaa rafuuf sodaachuu, warra isaarraa fagaatee taphachuuf fedhii dhabuu

Saaraa- Keessummaa duratti dubbachuuf ta'e nyaachuu sadaachuu , 'waan nama qaqaanessu dubbadha ykn raawwachu danda'a jechuun sababa tokko malee yaadda'uu , haalota akkasii baqachuuf mana keessa taa'aa ooluu.

Obbo Guutaa: Ga'umsaafi dandeettii barsiisuu ofii shakkuu, galiin isaafi kan haadha warraa isaa gaarii ta'ullee taateen hineegamne tokko uumamee manaafi qabeenya keenya yoo dhabne hoo jedhee dhiphachuu, yeroo hedduu aariifi ko'ummi kan isa miidhu ta'uu, yaada isaa sassaabee waan tokkorratti xiyyeeffachuu dadhabuu, hirriba dhabuu,

Tap

Lataan umriin isaa waggaa 7 dha. Barataa 1ffaa ti. Lataan qabxiin qorumsaa galmeessuu kan ijoollee biiroorraa kan fooyya'e yoo ta'ellee hirmaannaa inni daree keessatti taasisu baay'ee dadhabaa dha. Yommuu barsiisaan gaaffii gaafatu fedhii isaatiin harka baase hindeebisu. Akka deebisuuf yoo gaafatame immoo , harki isaa nihollata; arrabni isaa nihidhama;

nicabaqa. Barsiisaa Mootiin dubbiin kun yaaddoo itti taanaan maatii isaa waliin mari'achuuf gara mana barnootaatti waamsise.

Mariyachiisaa

- Obbo Mootiin rakkoo mucichaa maatiif ibsa nigodha
- Abbaanis mucaa isaanii sodaataa ta'uu isaa hadheeffatanii ibsu

Obbo Mootiin dhukkuba soda jireenyaa hawaasummaa ta'uu akka danda'u ibsuudhaan mana yaalaa hakiima bira geessuu akka qaban jajjabeessa; abbaanis amntii dogoggoraa qabatani turan sirreeffachuuf yaalu

Mariyachiisaa

Wantoota maatiin raawwachuu qabaniifi ergaawwan furtuu dubbisaafii

Maatiin maal gochuu danda'a?

- Dhiphuun mucicharraatti mul'atu kan humnaa olii ta'uu isaa mirkaneeffachuu
- Sochii barnootaafi hojiiratti deggarsa barbaachisu taasisuu
- Amaloota dhiphuu jajjabeessu dhiisuu
- Barumsa, hojiifi jireenya hawaasummaarraatti dhiibbaa yoo fide ykn dhiphinichi jabaachaa yoo dhufe ykn kan hindhaabbanne yoo ta'e gargaarsa yaala sammuu barbaaduun faayidaa qabeessa ta'a.

Ergaawwaan Furtuu

- Dhiphuu sirrii ta'e dhiphuu sirrii hintaanerraa adda baasuu danda'uun barbaachisaadha.
- Dhukkubni dhiphuu namoota baa'ee irratti mul'achuu danda'a.
- Dhukkubni dhiphuu yaala fayyaatiin fayyuun nidanda'a.

Mariyachiisaa

- dhiphuun maal akk ta'e jechoota salphaa ta'aniin ibsaafii
- dhiphuu/yaaddo sirriifi hirrii hintaane
- Sodaan qaamni keenya balaan yommuu isa quunnamu deebii sirrii inni kennuudha. Sirrii kan hintaane daangaa qaamaafi sammuu keenyarratti dhiibbaa yoo uume yookiin sochiin guyyaan taasifamu yoo jeeqedha.

Mariyachiisaa

Wantootaa maatiin raawwachuu qabaniifi ergaawwan furtuu dubbisaafii

Maatiin maal gochuu danda'a?

- Dhiphuun mucicharraatti mul'atu kan humnaa olii ta'uu isaa mirkaneeffachuu
- Sochii barnootaafi hojiirrratti deggarsa barbaachisu taasisuu
- Amaloota dhiphuu jajjabeessu dhiisuu
- Barumsa, hojiifi jireenya hawaasummaarraatti dhiibbaa yoo fide ykn dhiphinichi jabaachaa yoo dhufe ykn kan hindhaabbanne yoo ta'e gargaarsa yaala sammuu barbaaduun faayidaa qabeessa ta'a.

Ergaawwaan Furtuu

- Dhiphuu sirrii ta'e dhiphuu sirrii hin taanerraa adda baasuu danda'uun barbaachisaadha.
- Dhukkubni dhiphuu namoota baay'ee irratti mul'achuu danda'a.
- Dhukkubni dhiphuu yaala fayyaatiin fayyuu nidanda'a.

Boqonnaa Afur

Rakkoo Naamusaa Balaadhaan Booda Uumamu

Boqonnaan kun balaan walqabatee rakkoowwan naamusaa uumaman ilaallata.

Sagantaa Raawwii

Qabiyyee	Mala baruu-barsiiisuu	Sa'atii
Madaallii leenjii duraa	Waraqaalee gaaffiiraabsii	Daqiiqaa 15
Seenaawwan seensaa	Dubbisuu	Daqiiqaa 10
Kaayyoo boqonnichaa	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 4
Hiikaafi ibsa	Dhiyeessuu,dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 15
Seenaawwan seensaara tti ibsa kennuu	Dubbisuufi mariyaachuu	Daqiiqaa 15
Taphoota barumsa qaban	Taphicha hogganuu	Daqiiqaa 20
Wantoota maatiin raawwachuu qabaniifi ergawwan furtuu	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 10
Madaallii leenjii boodaa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15

Seena Seensaa 1

Gadaan umriin isaa waggaa torba yommuu ta'u kan jiraatus akkawoo isaa biradha. Gadaan barataa kutaa tokkoffaati. Yeroo dhiyoo asitti amala duraan hinqabne mana barnootaa keessatti kan boqonnaa hinqabne dheekkamaafi amala dhabeessa ta'uu jalqabeera. Mana keessattis obboleewwan isaatti dheekkamuu akka eegale, obboleessa isaa isa quxusuu akka reebuufi meeshaalee manaa akka caccabsu akkawoon isaa nidubbatu. Ji'oota sadan darbanii asitti hirriba gaarii akka hinqabneefi halkan iyyee hirriba keessaa akka dammaqadubbatu. Yeroo dhiyaa kana obboleessa isaa quxusuurraa paantii irraa baasee qaama saalaa obboleessa isaa qabuuf yoo yaalu arganiiru. Akkawoon isaa yommuu kana dhaga'an baay'ee rifatan. Akkawoon isaad Gadaa qophaatti dubbisan. Cimsanii yommuu gaafatan ji'a tokko dura olla isaanii tokkoo akka gudeeddi irratti raawwate itti hime.

Seena Seensaa 2

Gaaf tokko galgala Obbo Jiraataan gara mana isaatti deema osoo jiruu dargaggoonni wayii utuu isaan namicha tokko reebanii arge. Yommuu dargaggoonni sun mataa namichaa rukkutan, namichi lafarratti diriire ijoolleen sunis namicha kana dhagaan, uleefi meeshaa qara qabuun miidhaa irraan ga'uu itti fufaniiru. Namichi akka isaan isa dhiisan yoo kadhatullee isaan garuu isa reebuu hindhaabne. Namichas lubbuun isaa nidabarte. Dargaggoonni sunis

dhiisanii baqatan. Obbo Jiraataanis waan arge kanatti baay'ee nahuu isaarraa kan ka'e socho'uus ta'e waan tokko gochuu hindandeenye. Bakka dhaabatetti gogee hafe.

Gocha suukanneessaa sana erga ilaalee booda, akka adooduu ta'ee utuu hinbeekiin miila isaatiin utuu deemuu halkan akkamitti akka ga'e utuu hinbeekiin gara mana isaatti deebi'e

Obbo Jiraatan guyyaa kanaan booda jijjiramni amalaa irratti mul'achu jalqabe. Ji'a ja'a booda hiriyaan isaa durii tokko isa argee, "Haalli kee natti jijjiirame, maal taate?" jedhee yommuu gaafatu, galgala gara mana kootti galaa osoon jiruu gochi suukanneessaa arge tokko sammuu koo keessaa baduu akka dide, wantichi baay'ee nagaa akka isa dhowwe hiriyaan isaaf hime. Guyyaa guyyaa keessumattuu yommuu qofaa isaa taa'u haalli namichaa sammuutti dhufee isa jeeqa. Yeroo tokko tokko taateen sun kanuma amma raawwate ykn ammuma fuuldura isaatti raawwatama kan jiru akka itti fakkaatu, akkasumas halkan halkan immoo haalli namichaa abjuun itti dhufee hirriba akka isa dhowwu hiriyaan isaatti hime. Hiriyooni isaa kan isa waliin hojjatanis jijjiiramni amalaa obbo Jiraataa itti bitaacha'eera. Amala dhabeessa, mormaa, waa'ee mataa isaafi waa'ee gara fuula duraa nama hindhiphanne ta'eera. Haati warraa isaas haala obbo Jiraataa yommuu gaafatamutu yeroo dhiyoo asitti walitti fufee akka dhugu, yeroo hunda akka boo'uufi gaafa waan suukanneessa arge sana waan tokko gochuu dhiisuu isaatti balleessaa raawwachuun isaa akka itti dhaga'amu akka itti himee jiru ibsite. Dargaggoota namicharraan miidhaa geessisan baay'ee isaanii yoo kan beeku ta'ellee poolisootatti himuuf ija jabina hinarganne.

Mariyachiisaa

Hirmaataan eeyyamamaa ta'e tokko seenicha akka dubbisu gaafadhaa.

Gaaffiilee armaan gadii hirmaattota gaafachuun deebii isaanii gabateerratti /waraqaarratti barreessaa :

1. Namoonni akka amala Gadaa/Jiraataa qaban isin mudatanii beekuu?
2. a. Gadaan rakkoo maal maalfaa qaba?
b. Obbo Jiraataan rakkoo maal maalfaa qaba?
3. Namoonni rakkoon akkasii irra ga'e hawaasa biratti akkamitti ilaalamu?

Dhuma boqonnaa kanaatti hirmaattonni:

- Rakkoowwan balaa wayii booda uumaman adda baasanii nibeeku.
- Balaa booda namoota rakkoon naamusaa irratti mul'atu keessumattuu daa'immaniifi dargaggoota adda baasuu nidanda'u.
- Balaa booda namoota rakkoon naamusaa irratti mul'atuuf kunuunsaafi ofeeggannoo mana keessatti taasifamuuf nibeeku.

- Balaa booda namoota rakkoon naamusaa qaqqabe yoom gara dhaabbata fayyaatti ergamuu akka barbaachisu ni beeku.

Mariyachiisaa

- Kaayyoo boqonnichaa dubbisaaffii
- Balaa booda waa'ee rakkoo naamusaa uumamuu waan isaan beekan gaafadhaa.
- Deebii isaanii gabatee/chaartiirraatti barreessaa.

Hiikaafi ibsa.

Dhukkubni kun balaa suukkanneessaan yoo mudate yookiin erga ijaan arganii booda rakkoo naamusaa namootarratti mul'achuu danda'udha. Jijjiramni amalaa yeroo baay'ee mul'atu taatee waan raawwatamee sana irraa deddeebi'anii yaaduufi wantoota mudannicha akka yaadatan taasisuu danda'an jalaa dheessuuf yaaluudha.

Mariyachiisaa

Balaa ykn miidhaa suukkanneessaa jechuun maal akka ta'e mariin akka irratti gaggeeffamu godhaa.

- Miidhaa qaamaa baay'ee suukkanneessaa kan sababa adda addaan uumamu
- Gudeeddi
- Dhiibbaa cimaa xiinsammuu(fakkeenyaaf oduu/ fiilanii baay'ee suukkanneessaa ta'e ilaaluu)
- Balaa uumamaa

Balaan sun cimaa ta'uu baatullee namicharratti (keessumatti sammuu ijoolleerraatti) ulfaatinni /hiikkoo inni balichaaf qabu murteessaa akka ta'e hirmaattotti hirmaa.

Miidhaan dhaqqabe mana barnootaa keessatti yoo ta'e mucichi mana barnootaa dhaquuf sababoota armaan gadiiraan kan ka'e akka itti cimuu hirmaattotatti himaa.

Fakkeenyaaf miidhicha yaadachuu miidhaa sana fakkaatu dhaga'uu naannoo miidhaan itti raawwatame ijaan arguu.

1. Yaadni haala suukkanneessaa uumame abjuufi dhugaan irra deddeebiin dhufuu
2. Wantota kamiyyuu balaa sana waliin walqabatan jalaa dheessuu, namichis bakka balaan itti uumame, yeroo balichi uumame namoota turan, namoota balaan irratti raawwatame, waa'ee balichaa gaafachuu, mariyachuu, seenaa kana fakkaatu dhaga'uu dhiisuu ykn jalaa dheessuun irraa mul'ata.

3. Taatee balaan kanaatiin booda namichi waa'ee waan hundaaf yaadaafi miira hi'eentaa ta'ee qabaachuu
4. Balaan sun akka waan amma raawwatamaa jiruuti itti dhaga'amu (yeroo tokko tokko namichi akka waan balaan amma uumamaa jiruutti iyyuu ykn sodaachuu nidanda'a)
5. Wantoota balicha isa yaadachisan yommuu argu shipuun ykn sodaan liqimfamuu

Mariyachiisaa

Namichi waa'ee waan hundaaf yaada fi miira hi'eentaa ta'e qabaata yommuu jedhamu waa'ee mataa isaa, waa'ee namoota biro, waa'ee addunyaafi waan uumameef yaadota hi'eentaa ta'aniifi harbeeffaman qaba jechuuf ta'uu isaa ibsaafii.

Jijiiramoota amalaa namicharratti mul'atan akka dhukkubaatti fudhachuuf wantoonni armaan gadii argamuu qabu:

- Hojii/ barmsaafi sochii hawaasummaa namichaarratti dhiibbaa hi'eentaa uumuu
- Namicharratti dhiphuu hamaa uumuu
- Mallattooleen kun ji'a tokkoon ol turuun irra jiraata.

Ijolleerratti

- Mucaan/mucayyoon yommuu hojii malee taa'an balaan sun sammutti isaan dhufa
- Ijoolleen taatee ta'e sana tapha isaanni keessatti agarsiisuu danda'u. Fakkeenyaaf, ashaangulliitiitti fayyadamuun miidhaa isaanirra ga'e agarsiisuu nidanda'u
- Amalli humnaan deemuu irra deddeebi'ee irraa calaqqisuu danda'a
- Abjuu sodaachisaafi dhukkubbiin qaamaa jechunis garaa muruu, bowwuun mataa irra deddeebiin akka itti dhaga'amu ibsuu nidanda'u

Dargaggootarratti

Taateewwan jireenya isaanii keessatti hammachiisuu nidanda'u; fakkeenyaaf,

- Amala lola kaasuufi fedhii saalquunamtii agarsiisuu
- Manaafi mana barnootaa keessatti rakkoo uumuu, hiriyya waliin waliigaluu dhabuu

- Guddinaan duubatti deebi'uu; fakkeenyaaf, raawwiin barnootaa gadi bu'uu, siree (bakka ciisutti fincaa'uu ykn qofaa rafuu sodaachuu irraa calaqqisa.)

Mariyachiisaa

Jijjiramoota amalaa calaqqisuu danda'an itti himaa. Fakkeenyaaf, nama arrabsuu, reebuu, fedhii saalqunnamti agarsiisuu

Ka'umsa

Haalota rakkichaaf ka'umsa ta'uu danda'an

- Bala sukkanneessaaf/taatee suukanneessaaf) saaxilamuu ykn ijaan arguu
- Miidhaa namoota dhiyoorra ga'e arguu ykn dhaga'uu

Marsiisisaa

Ka'umsa rakkichaa osoo itti hinhimiin dura dhukkubni akkanaa kun sababa maaliin dhufa jedhanii akka yaadhanii gaafadhaa.

Haalonni armaan gadii rakkichaaf ka'umsa ta'uu akka danda'an itti himaa

- Balaaf(taatee suukanneessaaf) saaxilamu ykn ijaan arguu
- Miidhaa namoota dhiyoorra ga'e ijaan arguu ykn dhaga'uu

Seenaawwan seensaarratti ibsa kennuu

1. Namoota akka Gadaa ykn Obbo Jiraataa mallattoon akkasii irraa calaqqisu argitanii beektuu?

A. Eeyyee

B. Lakkii

2. A. Gadaan rakkoo maal maalfaa qaba?
B. Obbo Jiraataan rakkoo maal maalfaa qaba?
3. Namoota biroo rakkoo akka Gadaafi obbo Jiraataa qabaniin hawaasni/ namoonni maal jedhanii yaadu?

Mariyachiisaa

Deebii

2. A) boqonnaa kan hin qabne, dheekkamaafi amala dhabeessa ta'uu ,obboleessaa isaa reebuu, abjoochuu, meeshaa manaa caccabsuu, obboleessa isaa isa xiqqaarraa surreesaa irraa baasuun qaama saalaa isaa qabuuf yaaluu

B) guyyaa guyyaa yommuu qofaa isaa taa'u haala namtichaa yaadachuu, yeroo tokko tokko taateen sun achuma fuula isaa duratti raawwatamaa kan jiru itti fakkaachuu, taatee raawwatame ilaalchisee abjoochuu, naamusa kan hinqabne mormaa, nama waa'ee ofiifi waa'ee gara fuulduraa hinyaadne ta'uu, walitti fufiinsaan dhugaatii alkoolii dhuguu, irra deddeebiin boo'uu, miirri balleessummaa itti dhaga'amuu.

3. dhahicha naasuudhaan dhufu jedhanii amanuu, namticha akka nama onnee hinqabneefi sodaataa godhanii ilaaluu, namoota miidhaan irra ga'e balleessan kan isaanii godhanii ilaaluu, waa'ee miidhichaa dubbachuu dhiisuu ykn namtichi miidhaan irra ga'e akka hindubbanne dhowwu

4. kunniin hundi yaadota dogoggoraa ta'uu isaanii cimsaa itti himaa.

Taphoota barumsa qaban

Dubartiin tokko shamarree umriin ishee waggaa 14 ta'e qabdi. Haatiis mucayyoo isheerratti jijjiiramni amalaa akka calaqqisu arguu jalqabde. Mucayyoon hirriba hinraftu; halkan halkan ni'abjoofti. Salphumatti aarti. Namootarraa halkan ni abjoofti. Salphumatti aarti Namootarraa of fageessiti. Namni tokkollee gara kutaa ciisicha ishee akka seenu hinbarbaaddu. Jijjiiramooni amalaa kun hundi kan mul'atan hojjachiisaa abbaa ishee kan ta'e eessumni ishee ergaa ishee gudeedee asidha. Eessumni ishees taatee kana nama tokkottillee yoo himtee argamte abbaa ishee hojiirraa akka ari'u itti himuun ishee

sossodaachisee ture. Haati ishee waan uumame waan tokkoollee hinbeektu. Naamusni (amalli) mucayyoo ishee maaliif akka jijjiirame beekuuf yaalaa jirti.

Mariyachiisaa

Seenicha hirmaattotaaf dubbisaa. Namoonni fedhii qaban lama amala haadhaafi mucayyoo fakkeessanii akka taphatan filadhaa.

- Mucayyoon dubbachuudhaaf qophooftuu miti.
- Haati mucayyoorraa odeeffanoo argachuuf yaalti.

Maatiin maal gochuu danda'a?

- Jijjiiramni amalaa kun kan sirri hintaane ta'uu mirkaneeffachuu
- Abbaa rakkichaa miseensota maatii, hiriyootaafi barattoota biroo waa'ee rakkichaa barsiisu itti himuu
- Miira namoota biroo mudannoo hi'eentaa qaban akka hintuqne akka of eeggatan jajjabeessuu
- Namoota rakkoon kun isaan mudate dafanii gara mana yaalaa geessuu,
- Ijoolleerratti murteessuu ykn deebisaniin isaanuma komachuun gonkuma jiraachuu hinqabu.
- Miira isaanii sodaa tokko malee haala itti ibsachuu danda'an mijeessuufi jajjabeessuu
- Namichi waa'ee miidhaa ykn balaa isa mudate akka dubbatu gargaaruu, dhiibba irratti gochuu dhiisuu
- Mana barnootaatti. mana keessattifi bakka kamittuu qollifatamuu ykn jijjiirama amalatiin kan ka'e miidhaan akka irra hingenye gochuu.

Mariyachiisaa

- Yeroo baay'ee namoonni haalicha dhaga'an namicha miidhaan irra ga'een waa'ee miidhaa ga'etiif gaafatamaa godhanii ilaalu. Fakkeenyaaf, galgalaan maaf bakka sana dhaqxe? Quuftuu waan taateefi mitii? fi jechoota kan fakkatan fayyadamu, yaadonni akkasii gonkumaa dogoggoraafi caalaatti namicha kan miidhudha.
- Waa'ee miidhaa qaqqabee gonkuma dubbachuu dhiisuun akka ibidda dibuutti ilaalama. Ibidda dibame tokko dhaamsuuf daaraa gubbaan jiru irraa kaasuu bishaan itti dhangalaasuun akkuma barbaachisu madaa miidhaan sun uume fayyisuufi akka malaa hingodhanne gochuuf waa'ee haalichaarratti

Mariyachiisaa

Ergaawaan furtuu dubbisaafii

Ergaawwan furtuu

- Rakkoowwan naamusaa/ amalaa taateewwan suukkanneessoo kamiyyuu booda dhufuu danda'u.
- Mallattooleen daa'immaniifi dargaggeeyyiin calaqqisiisan kan gurguddootaarraa adda ta'uu nimala.
- Namoota miidhaan irra ga'e, miidhaa qaqqabeef gaafatamaa gochuun gonkumaa sirrii miti.
- Qaama falaa keessaa tokko taateewwan uumamanirratti ifatti mariyachuudha.
- Namoota rakkichi isaan mudate dafanii gara dhaabbata fayyaatti geessuun barbaachisaadha.

Boqonnaa Shan

Saayikoosisii

Boqonnaan kun waa'ee dhukkuba sammuu saayikoosisii jedhumurratti xiyyeeffata.

Sangantaa Raawwii

Qabiyyee	Mala baruu-barsiiisuu	Sa'atii
Madaalli leenjii duraa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15
Seenaa seensaa 1 fi 2	Dubbisuu	Daqiiqaa 7
Kaayyoo boqonnichaa	Dubbisuufi mariyaachuu	Daqiiqaa 4
Hiikaafi ibsa	Dhiyeessuu dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 15
Seenaawwan seensaarratti ibsa kenuu	Dubbisuufi mariyaachuu	Daqiiqaa 15
Taphoota barumsa dabarsa	Taphicha hogganuu	Daqiiqaa 20
Wantoota maatiin raawwachuu danda'aniifi ergaawwan furtuu	Dubbisuufi mariyaachuu	Daqiiqaa 10
Madaallii leenjii boodaa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15

Seenaa Seensaa 1

Sa'iid dargaggeessa umrii waggaa 15 fi barataa kutaa 9ffaati. Tibbana, haala duraarraa bifa adda ta'een waantoota raawwatu hundaaf baay'ee saffisaa ta'ee jira. Yommuu dubbatus baay'ee saffisa. Sagalee isaas ol kaasee dubbata. Yommuu muuziqaa dhaggeeffatus sagalee isaa garmalee olkaasee iyyisiisa. Magan! Manaattis karaarrattis nidaalalas nisirbas. Sa'iid kennaa addaa qabuuf barsiisota isaa barsiisuun akka isaaf malu barsiisaa isaatti dubbata. Magan! Halkan guutuu akka sirbeefi odeessetti bula. Waan arge, waan fedhe hunda" naaf ta'a!" jedha. Waan arge, waan fedhe hunda " naaf ta'a! jedha. Waan fedhe sana yoo hinarganne nidheekkama, humnaan deema. Shamarran olla kan waliin guddate kan dura akka obboleeyyan isaatti ilaalu yommuu isaan argu "na dhungadhaa! Wal haa fuunu " jedhee gaafata.

Seenaa Seensaa 2

Obbo Addunyaan manguddoo waggaa 48 ti. Haadha warraa isaaniin addaan ba'aniiru. Obbo Addunyaan abbaa ijoollee sadiiti. Konkilaataa isaanii oofaa osoo jirani nama lafoo deemaa jiru tokkorratti miidhaa qaamaa salphaa qaqqabsiisan. Dhimmichis jaarsummaan fala argatee Obbo Addunyaafi namichi rukkutame erga araaramanii ji'a tokko ta'eera. Obbo Addunyaanis

namichi isaan konkolaataan rukkutan sun natti dhaadachaa jira jechuu jalqaban. Achis, namichi moraa/falfalaa akka ta'eefi ajjeessuuf akka isa barbaadu shaakkii tokko malee odeessuu, dhiphachuu jalqabe. Namichi isa ajjeessuf barbaadu kun yoo jiraate kaaffeefi reestoorantota waliin walitti dhufeenya qaba jechuun Obbo Addunyaan kaaffeefi reestoorantota fayyadamuu dhaaban. Sababni isaas, bakka kanneen seenanii yoo sooratan summii kennuufii akka danda'an waan amananiifidha. Abbaan haadha warraa isaanii duraas qaama dhimma kana waxixneessan akka ta'anitti shakka. Kaahiniin abbaa nafsee isaanii ta'anis namicha waliin natti mariyachaa jiru jedhanii waan amanafaniif Obbo Addunyaan bataskaana deemuus dhaabaniiru. Sodaan liqimfamurraan kan ka'e erga hirriba dhabanii guyyaa baay'een darbeera. Halkan halkan kutaa ciisichaa isaaniin alatti namoonni yoo hasaasan akka dhaga'an dubbatu.

Marsiisaa

Hirmaataan fedhii qabu tokko seenicha akka dubbisu gaafadhaa. Gaaffiilee armaan gadii hirmaattota gaafadhaatii deebiisaanii gabatee/chaartirratti barreessaa.

1. Namoonni akka Sa'iidiifi Obbo Addunyaa isin mudatee baakaa?
2. Namoota rakkoo kan akka Sa'iidiifi Obbo Addunyaa qaban ilaalchisee namoonni maal jedhu?
3. Rakkoon Sa'iidiifi Obbo Addunyaa maal maalfa'i?

Waa'ee seenichaarratti gaaffii yoo qabaatan gaafadhaa.

Seenicharraa maal akka hubatan, Sa'iidiifi Obbo Addunyaa jidduu garaagarummaafi tokkummaa jiru gaafadhaa, deebii waanii gabateerratti barreessaa.

Kaayyoo Boqonnichaa

Dhuma boqonnaa kanaatti hirmaattonni:

- Maalummaa saayikoosisii nibeeku
- Mallattoowwan saayikoosisii adda nibaasu.

- Waa’ee ka’umsa saayikoosisii hubannoo ga’aa niqabaatu
- Nama saayikoosisii qabu akkamitti kununsuufi yoom gara mana yaalaa akka geessan nibeeku.

Mariyachiisaa

Kaayyoowwan kanneen dubbisaafi, mariis irratti gaggeessaa.

Hiikaafi ibsa

Dhukkubni sammuu saayikoosisii jedhamu jira kan jennu yaadni dhukkubsataa bifa itti fufiinsa qabuun dhugaa jiruun ala yoo ta’uufi kanarraas kan ka’een sochiin dhukkubsatichaa ykn namoota naannoo isaa jiranii yoo rakkoo garagaraaf saaxilamanidha. Kanneen armaan gadii mallattoowwan saayikoosisiiti:

Jiraachuu deloozyinii (amantii dogoggoraa)- amantii ragaa hinqabneefi kan namoonni biroon hindeeggarre fakkeenyaaf haati koo soorata keessatti summii dabalaa jirti, namni hundi waa’ee koo odeessa, televiizyiniinis raadiyoonis waa’ee kootu odeeffama; daandiin qilleensaa Itoophiyaa kan kooti; ani ergamaa Waaqayyooti fi kkf--

Haluulineeshiniin jiraachuu- Wanti sagalee dhageessisu tokkollee osoo hinjiraanne sagalee dhaga’uu, wanti argamu tokkollee osoo hin jiraatiin wanti natti mul’atu jira jechuu wanti urgaa’u tokkollee osoo hin jiraanne wanti natti urgaa’u jira jechuu, osoo wanti tokkollee isa hintuqiin wanti tokko qaama koo tuttuqaa akka jiru dhaga’uu,

Jijjiirama amalaa- fakkeenyaaf, qofaa ofii odeessuu ykn kolfoo, sababa malee yeroo dheeraaf bakka tokko dhaabbachuu, boqonnaa dhabuu, hojii malee naanna’uu, qoolleeffachuu of gatu, dammaqa ta’uu dhiisuufi mallattoowwan biroo

- Yeroo tokko tokko sababe malee dheekkamuu namoota ykn qabneenyarr miidhaa geessisuu ni danda’a.
- Gammachuu humnaa olii – waa’ee olaantummaa ofiirratti amantaa dogoggoraa qabaachuu, baay’ee odeessuu, maallaqa baraaxessuu, kan duraarraa haala adda ta’een fedhii saalquunamtii waliin wal qabatan baay’isuu.

Mallattoowwan

Yeroo baay'ee dhukkubichi kan mul'atu yoo hintaane, irra deddeebi'ee yoo hinmul'anneefi namichaafi namoota biroorratti yoo rakkoo hinuumne akka rakkootti fudhatamuu dhiisuu nimala.

Saayikoosisiin yeroo baay'ee dargaggummaatti jalqaba. Namoonni saayikoosisiin irra jiru ejjannoo namoota biroorratti qaban akkasumas humna kan fayyadaman balaafamoodha jedhamanii waan amanamaniif namni isaan sodaata. Namoonni saayikoosisii qaban deeluviiyiniifi haluulineeshinirraan kan ka'e namoota kaan akka diinaatti ilaaluu waan danda'aniifi ykn ykn namoota kaanirra miidhaa geessisuun gammachuu kennuufii waan danda'uuf darbee darbee baay'ee balaafamoo ta'uu nimalu. Wanti baay'inaan hubatamu garuu namoonni kunniin yeroo hedduu qaamota hawaasaa garagaraatiin miidhaan irratti raawwatamuu isaati

Mariyachiisaa

Addunyaa kana gubbaatti amantaaleen ragaan hinargamneef argamuu nidanda'u. Fakkeenyaaf, namoonni amantaa qabaniin addunyaa kanarratti ragaa qabatamaa kan hinargineef garuu bu'uura sagantaa amantii isaaniitiin miseensonni amantichaa hundi dhimma itti amanan qabu. Kana jechuun mallattoo saayikoosisii miti. Haata'u malee qajeelfama amantichaarraa haala adda ta'een namoonni amantiiwwan addaddaa qajeelfamni amantichi hindeeggarree ykn kan miseensonni amantichaa hinfudhanne yoo gaggeessaniifi kanaanis jireenyi isaanii ykn jireenyi namoota biroo rakkoo keessa yoo gale saayikoosisii ta'uu nidanda'a. Fakkeenyaaf, namni Kiristaana ta'e tokko" Ani Waaqayyo biratti nama Kiristoosiin caaludha" jedhee yoo amane ykn Musliimni tokko" Ergamaan Allaa inni dhugaan ana" jedhee yoo amane saayikoosisii qaba jechuun nidanda'ama

- Darbee darbee wayita namoonni itti rifatan ykn ariifatanitti maqaan isaanii kan waamame itti fakkaachuu ykn utuu wanti tokko socho'uu kan argan itti fakkaachuu danda'a. Mudannoowwan kunnin mallattoowwan saayikoosiisii miti.
- Namoonni saayikoosisii qaban irra jireessi hojiiwwan garagaraarratti of hirmaachisuu dadhabuutu irraa calaqqisa.
- Namootaan wal loluu, hirmannaan sirrii ta'uu dhabuun isaanii ifatti mirkanaa'e

Sa

Saayiko

sammuu kaanii dhiibbaan ida'ama rakkoowwan sadanii saayikoosisiif ka'umsa ta'u. Rakkoowwan ijoon sadeenis rakkoowwan xiinsammuu, rakkoowwan fayyaa qaamaa namichaafi rakkoowwan naannooti. Akaakuwwan saayikoosisii beekamoo keessaa muraasni

sanyiin, maatiin/ maatiin akka deeman nibeekama. Ka'umsi isaa kamis ta'e kam wantoonni sammuu namoota saayisosisii qaban keessa jiran yommuu waljala darban akka ta'e ragaawwan saayinsii fuulcha nikenuu. Daawwannaan baroota hedduuf gaggeeffame kan agarsiisu wantoonni armaan gadii saayikoosiisii wajjiin walqabachuu akka danda'an mirkaneessee jira.

- Dhugaatii alkoolii yeroo dheeraaf baay'isanii fayyadamuu ykn baala sammuu adoochuu/araada qalbsiisu fayyadamuu
- Dhukkuboota qaamaa tokko tokko
- Darbee darbee rakkoowwan da'umsaafi ulfa wajjiin walqabatan
- Mudannoowwan addaddaa sammuu namaarratti dhiibbaa cimaa uumaan.

Mariyachiisaa

Sababoota osoo itti hinhimiin hirmaattonni waa'ee ka'umsa rakkoo kanaa maal akka yaadan gaafachuun deebii isaanii gabateerratti barreessaa.

Waa'ee sababootaarratti ilaalchota dogoggoraarratti ibsa kennaa. Saayikoosiisiin abaarsaan, mora/ tolchaan, dhahichaan, budaadhan hindhufu.

Seenaawwan seensaarratti marii taasisuu

- a) Rakkoowwan sa'iidiifo Obbo Addunyaa maal maal ture?
- b) Namoota biro rakkoo akka sa'iidiifi Obbo Addunyaa qabaniin namoonni maal jedhu?

Mariyachiisaa

Deebii

- a) Sa'iid
 - Haala baratamerraa dammaqaa ta'uu
 - Miira gammachuu daangaa darbe
 - Miira olaantummaa

Obbo Addunyaa

- Amantii dogoggoraafi fudhatama hinqabne
- Sobaan namoota yakkuu ykn shakkuu
- Deeluuziyiniin(amantaa dogoggoraan) irraa kan ka'een sodaan liqimfamuu
- Haluusiineeshinii (sagalee hinjirree dhaga'uu)

b) Dubbii dogoggoraa, kan bu'uura hinqabne jedhamuu kan danda'an ibsu.

Saayikoosisiin sababoota armaan gadiitiin hindhufu

- Tolcha/moraan, dhahichaan, abaarsaan , budaan
- Namoota saayikoosisii qaban waliin jiraachuun hojjachuun

Taphoota barumsa qaban

Aadde Ayyaantuun mucaa umriin isaa waggaa 12 ta'eefi maqaan isaa Caalaa jedhamu qabdi. Caalaan erga ji'a lamaa asii sababa tokko malee ni'iyya; nidheekkama; qofaa isaa odeessa; sababa tokko malee iyyee deebi'ee kolfa. Yeroo tokko tokko haati isaa yommuu isa ilaalan nama hinmul'anne wayii waliin waan haasa'aa jiru fakkata. Aadde Ayyaantuun, "Kun dhahichadha," jedhanii sodaataniif gorsa gaafachuuf gara mana olla isaanii dhaqan.

Mariyachiisaa

1. Seenicha hirmaattotaaf dubbisaa. Amala adde Ayyaantuufi olla isaanii qooddatanii kan taphachuu danda'an hirmaattota keessaa namoota lama filaa.
2. Haati mallattoowwan kanneen ibsaafii gorsaafi gargaarsa argachuuf akkamitti akka yaalan, ollaanis dubbii bu'uura hinqabneefi miidhaa qaban ibsuuf yommuu carraaqxu agarsiisuf haa yaalan

Mariyachiisaa

Wantootaa maatiin raawwachuu danda'aniifi ergaawwan furtuu ta'an dubbisaafii

Maatiin maal gochuu danda'u?

- rakkichi saayikoosisii ta'uu isaa adda baasuu
- dhukkubsatichi dhukkuba isaarraan kan ka'e namarraa qollifachuu, tarii immoo namoota biroos ija gaariin ilaaluu dhiisuu waan danda'uuf haalli akkasii dhukkuba ta'uu beekuun maatiin dhukkubsaticha gargaaruufi gara laafuufii qabu.
- namni mallattoon saayikoosisii irraa calaqqisu yeroo hunda yaala argachuutu barbaachisa.

Ergaawwan Furtuu

- Saayikoosisiin dhukkuba nama kamirrattuu uumamuu danda'udha.
- Saayikoosisiin yeroo hedduu akka amanamutti dhukkubsataa waliin jiraachuun ykn waliin hojjachuun kan danddarbu miti.
- Hafuura hamaan ykn moraan/ tolchaan kan dhufu miti
- Saayikoosisiin yaalamuun fayyuun kan danda'amudha
- Dhukkubsattoonni saayikoosisii balleessitoota, abbaa humnaa ykn kan namaan wallolan darbee darbee qofaadha.

Boqonnaa Jaha

Rakkoowwan Dhugaatii Alkooliifi Baala Sammuu

Adoochu Fayyadamuu Waliin Walqabatan.

Boqonnaan kun maalummaa rakkoowwan alkooliifi baala sammuu adoochu fayyadamuu waliin walqabatan ibsa. Rakkoon araadummaa dhukkuboota sammuu bal'inaan mul'atan keessaa isa tokkodha.

Sagantaa Raawwii

Qabiyyee	Mala baruu-barsiisuu	Sa'aatii
Madaallii leenjii duraa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15
Seenaa Seensaa	Dubbisuu	Daqiiqaa 15
Kaayyoo boqonnichaa	Dubbisuu fi mari'achuu	Daqiiqaa 15
Hiikaa fi ibsa	Dhi'eessuu, dubbisuu fi mari'achuu	Daqiiqaa 15
Seenaa seensaarratti ibsa kennuu	Dubbisuu fi mari'achuu	Daqiiqaa 15
Taphoota barumsa dabarsan	Taphicha hoogganuu	Daqiiqaa 15
Wantoota maatiin raawwachuu danda'uu fi ergaawwan furtuu	Dubbisuu fi mari'achuu	Daqiiqaa 15
Madaallii leenjii boodaa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15

Seenaa Seensaa

Hundeen umriikn isaa waggaa 16 dha. Warra isaatiifis muca tokkcha. Hundeen barataa kutaa 9^{ffaa} yommu ta'u jalqaba wagaarratti fudhannaa barnootaa gaarii qaba ture. Barattoota lama kan kutaa 9^{ffaa} barataniifi fayyadamtoota baala sammuu adoochu waliin erga hiriyoomee booda ji'oota muraasaa as qabxiin barnootaa isaa baay'ee gadi bu'aa dhufuu jalqabeera. Yeroo tokko tokko gonkuma mana barnootaa hinseenu. Yeroo kaan immoo gidduutti kutaadhaa badee deema. Hundeen kutaa keessa yommuu taa'us yaadaan kan liqimfamu, qulqullina ofii kan hineegganne, akkasumas keessattuu waaree dura yoo daree keessa ture hamuummaachaa kan boqonnaa hinqabne ta'eera. Maaliif akkas akka ta'e yoo gaafatamus deebii quubsaa hinkennu. Maatiin isaas mana barnootaatti waamamanii waa'ee jijjiirama amalaa Hundee yommuu gaafatan manatti jijjiiramoota tokko tokko argaa akka jiran, harmeen isaa nidubbatan. Yeroo tokko tokko kan gammaduufi si'ataa ta'uu, yeroo biroo immoo qofaa taa'uu akka filatu akka irratti argan dubbatu. Maallaqas dafee dafee akka isaan gaafatu, mana keessaas meeshaaleen gatii guddaan bitaman badaa jiraachuun akka rakkataa jiran ibsan. Barsiisaan isaa Hundeen waa'ee barsiifata badaa hiriyoota isaa cimsee yoo

gaafatu isaanis isa dhidhiibuun akka amala kana isa jalqabsiisaniifi innis akka fayyadamuu jalqabe dubbate.

Mariyachiisaa

Hirmaataan eeyyamamaa ta'e tokko seenicha akka dubbisu godhaa. Gaaffilee armaan gatii hirmaattota gaafadhaa. Deebii isaan kennanis gabatee qophaa'e irratti barreessaa:

1. Nama akka Hundee mallattoon akkanaa irraa calaqqisu argitanii beektuu?
2. Rakkoowwan Hundee maal maal fa'a dha?
3. Namoota biro amalli kan Hundeerraa calaqqisu namoota kaan biratti maqaa akkamitu laatamaaf

Kaayyoo boqonnichaa

Marii kanaan booda hirmaattotni:

- Rakkoon araadummaa maal akka ta'e nihubatu.
- Araadummaan rakkoo sammuu akka ta'e nihubatu.
- Namoota rakkoo araadaan rakkataa jiran gara dhaabbata fayyaa geessuu akka qaban nihubatu.

Mariyachiisaa

- Kaayyoo boqonnichaa dubbisaafii
- Namootni dhugaati alkooliii yookiin baala sammuu adoochu baal'inaan fayyadaman maal akka isaan mudatu hirmaattota gaafadhaa.
- deebisaanii bakka deebiif qophaa'erratti barreessaa

Hiikaa fi Ibsa

Araadummaa kan jedhamu alkoolii yookiin baala sammuu adoochu fayyadamuun kan dhufu yommuu ta'u namni tokko aradaan qabameera kan jedhamu waan fayyadamaa jiru yoo dhiise ykn hanga duraan fayyadamaa turerraa yoo hir'ise rakkoowwan qaamaafi xiinsammuu yoo irra ga'ee dha.

Mallattoowwan rakkoo qaamaa kan ta'an hollachuu, dafqisiisuu, hamuummachuu, qaamni dhiisamuufi kanneen kan fakkaataniidha. Rakkoowwan xiinsammuu immoo wanta araada humnaa lo qabu barbaaduu, keessa ofiitti nageenya dhabuu, xiyyeeffannoo gochuu dadhabuu, dheekkamuu, boqonnaa dhabeessa ta'uufi kkf. Rakkoowwan qaamaafi xiinsammuu kanneen bayyanachiisuuf namichi sun irra deebi'ee dhugaatii alkooliifi baala sammuu hadoochu fayyadamuu eegala.

Mariyachiisaa

- hirmaattotni jijjiirama amalaa ijoollee/barattoota isaaniirratti yoo argan maal ta'a jedhanii akkka yaadan gaafadhaa
- jijjiiramni amalaa araadaa waliin kan walqabate yookiin ibsituu biroo dhukkuba sammuu ta'uu danda'a.(Fakkeenyaaf, makaa'uu, Saayikoosisii)
- alkooliin yookiin baala sammuu adoochu fayyadamuu yommuu dhaaban jijjiiramoota amalaa uumamuu danda'an irratti xiyyeeffachuun ibsaa

Sababa/Ka'umsa:

Namoonni araada akkamitti jalqabu?

- dhiibbaa hiriyoootaa umriin walqixa ta'aniin
- yaaliidhaan
- gammachuu namaaf kenna jedhanii amanuufi of agarsiisuuf
- jabaatanii hojii hojjechuuf yookiin dirqama ofii bahuun, ija jabina argachuuf jecha.
- miira jeeqame ittiin sirreeffachuuf jecha
- miseensota maatii ilaaluudhaan

Mariyachiisaa

Waa'ee'namoonni alkoolii yookiin baala sammuu adoochu fayyadamuu akkamitti eegalu' jedhu ibsa gochuun dura namoonni maaliif alkoolii ykn baala sammuu adoochu akka fayyadamuu jalqaban hirmaattota gaafadhaa

Deebii hirmaattonni kennan wal bira qabuun tokkoo tokkoo qabxiif ibsa kenna

Araada dhiibbaa hiriyooota umrii walqixaan jalqabamu

Namoonni araada alkoolii dhuguu ykn baala sammuu adoochu qaban haalonni armaan gadii irraa calaqqisa.

- Waan araada nama qabsiisu hinfayyadamu jechuu ykn waan fayyadamaa jiran hanga isaa xiqqeessanii ibsuu.

- Hojii idilee isaanii hanga ga'utti wantoota araada qabsiisu barbaacha yeroo isaanii balleessu
- Addaan kutuuf yoo yaalanillee fidi, fidi miirri jedhu waan isaan rakkisuuf deebi'anii eegalu
- Galii argatan baay'ee aradarra oolchu
- Wantoota araada qabsiisan fayyadamuu isaaniin miidhaan kamillee yoo irra ga'e fayyadamuu addaan hinkutan.

Mariyachiisaa

Fakkeenya kennuudhaan ibsaafii

Hinfayyadamu jechuu- namni yeroo hunda machaa'ee galu ogeettiin fayyaa waa'ee akkataa fayyadama dhugaatii yommuu gaafattu ani hinfayyadamu hindhugu jedha.

- Hanga isaa xiqqeessu- namni guyyaatti araqqe malakkee 5 dhugu “ ani darbee darbeen dhuga ykn malakkee lama qofaadha” jechuu danda'a.
- Halkoolii ykn baala sammuu hadoochu argachuufi fayyadamuuf yeroo isaanii balleessu, karaa dheeras deemu. sababa kanaan hojiirraa ykn mana barnootaarraa hafu. Irraa deddeebi'anii dhaabuuf yoo barbaadanillee nirakkatu; miirri ammaa amma fidi jedhu waan isaan rakkisuuf deebi'anii jalqabu.
- Rakkoon akkamiillee yoo isaanirra ga'e fudhachuu itti fufu-fakkeenyaaf rakkoo fayyaa, rakkoo maallaqaa, rakkoo seeraan walqabate(fakkeenyaaf dhuganii konkolaataa oofuufi kkf---
- Galii argatan irra caalaa aradarra oolchu-sababa kanaan, jireenya isaanii sirnaan gaggeessuun itti ulfaata liqii keessatti dhuubamu; qabeenya isaanii gurmuu yeroo tokko tokko immoo hatuuf yaadu

Seenaa sseensaarratti ibsa kennu

1. Rakkoon Hundee maal maal ture?
2. Namoota amala akka Hundee qabaniif hawaasa biratti maqaa akkamiitu kennamaaf?

Mariyachiisaa

Deebii hirmaattonni duraan kennan waliin wal bira qabuun ibsa.

Deebii gaaffii 2ffaa

Qabxii barnootaa gadi bu'aa dhufuu, yeroo tokko tokko gonkuma mana barnootaa seenuu dhiisuu, yeroo kaan immoo jidduutti badee deemuu, yeroo daree keessa taa'us yaada mataa ofiitiin liqimfamuu, qulqullina ofii eeggachuu dhabuu, kutaa keessatti hamuummachuufi nama boqonnaa dhabe ta'uu, yeroo tokko tokko kan dheekkamu yeroo kaan immoo gammadaafi si'ataa ta'uu, qophaa ta'uu filachuu, harmee isaa dafee dafee maallaqa gaafachuu mana keessaas meeshaaleen gatii guddaan bitaman baduu.

Ilaalchota dogoggoraa ibsaafii

Araadummaan dhukkubadha. Kanaafuu, dhukkubsataa komachuun ykn maqaa hintaane kennuufiin (dhugduu, qamaatee jechuun) sirrii miti.

Taphoota barumsa dabarsan

Haati mucayyoo ishee umriin waggaa 16 ta'erratti jijjiirama amalaa waan argateef itti dubbachuuf yaalti. Mucayyoon baay'ee dhiisistee (halkan) galti. Maaliif akka daftee hingalle yommuu haati gaafattu nidheekkamti. Kanarratti dabalataan mataa ishee hineeggatu. Raawwiin barnootaa ishee gadi bu'aa dhufeera. Mobaayila koo na jalaa hatan jettee dubbatti.

Mariyachiisaa

Hirmaattota keessaa namoota fedhii qaban lama filachuun tokko amala mucayyoo , tokko immoo amala haadhaa fakkeessanii akka taphatan godhaa.

Haati jijjiramni amalaa intala ishee kan ishee dhiphise ta'uu ibsaa sababa isaa beekuuf yaalti. Mucayyoon jalqabatti dheekamuuf yaalti. Kana malees,

Mariyachiisaa

Maloota ittisa rakkoo araadaafi ergaawwan furtuu dubbisaafii

Maatiin maal gochuu danda'u?

- Waa'ee alkooliifi wantoota biroo araada qabsiisanirratti ijoolleen hubannaa akka argatan barsiisuu
- Warri fakkeenya gaarii ta'uutu irraa eegama. Waan ijoolleen hingodhiin jedhan ofiis raawwachuu dhiisuun agarsiisuu
- Araadni dhukkuba ta'uu beekuu
- Mallaattoon araadummaa yoo namootarratti mul'ate namicha gorsuu, gara mana yaalaa akka dhaqu jajjabeessuu

Araada akkamitti ittisuun danda'ama?

Utuu rakkoon araadummaa hinuumiin dura.

- Miiniimidiyaa manneen barnootaatti fayyadamuun barsiisuu
- Yeroo barnoota idilee keessatti hammachiisuun

Erga rakkoon araadummaa uumamee booda:

- Namcihi rakkoo keessa jiraachuu akka hubatu yaaluu
- Dhaabuuf kaka'umsa akka horatu gochuu

Ergaawwan furtuu

- Araadummaan nageenya namcihaaf, maatiifi hawaasaaf balaadha.
- Araadummaan nageenyaafi oomishtummaa hawaasaa darbees immoo dinagdee biyyaa garmalee miidha.
- Araadni dhukkuba sammuu. Kanaafuu, namicha komachuu osoo hintaane gorsuun barbaachisaadha.
- Araadni yaalaan fayyuun nidanda'ama.

Boqonnaa Torba

Gaggabdo

Boqonnaan kun maalummaafi akaakuu dhukkuba gaggabdoo akkasumas yoo dhukkubichi itti ka'e maal gochuu akka qabnu nu barsiisa.

Sagantaa Raawwii

Qabiyyee	Mala baruu barsiisuu	Sa'atii
Madaalli leenjii duraa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15
Seenaa Seensaa	Dubbisuu	Daqiiqaa 6
Kaayyoo boqonnichaa	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 4
Hiikaafi ibsa	Dhiyeessuu dubbisuufi mariyaachuu	Daqiiqaa 15
Seenaa seensaarratti ibsa kennuu	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 15
Taphoota barumsa dabarsan	Taphicha hogganuu	Daqiiqaa 20
Wantoota maatiin raawwachuu danda'aniifi ergaawwan furtuu	Dubbisuufi mariyachu	Daqiiqaa 10
Madaalli leenjii boodaa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15

Seenaa seensaa

Lubbuun daa'ima umrii waggaa 9ti. Gaaf tokkoo utuu mana barnootaa keessa jirtuu akka tasaa of wallaatee kufti. Erga kuftee boodas mallattooleen armaan gadii irraa calaqqisan: nafni ishee hojjaa ishee hundaan diriiree gogge; mormi ishee immoo gara tokkotti duufee jira. Nafni ishee goggoge sun nihollata; afaan isheerratti oomachatu mul'ata. Halli kun daqiiqaa muraasaaf itti fufee booda immoo ofumaa irraa dhaabbate. Isheenis nidammaqxe. Battaluma dammaqxeenis maal taatee akka turte namoota ishee cinaa jiran gaafatte.

Mariyachiisaa

Hirmaataan fedhii qabu tokko seenicha akka dubbisu godhaa. Gaaffilee armaan gadiis hirmaattota gaafadhaa.

1. Nama akka Lubbuu mallattoon akkasii irraa calaqqisu argitnii beektuu?
2. Namoonni akkasii kunniin gargaarsa akkamii argachuu qabu?

Mariyachiisaa

Kaayyoo leenjichaa dubbisaafii.

Gaggabdoon maal akka ta'e hirmaattota gaafadhaa.

Kaayyoo boqonichaa

Leenjiin kun erga xumuramee booda hirmaattonni:

- Gaggabdoon maal akka ta'e n'beeku.
- Dhukubsattoonni gaggabdoo qaban yoo isaan mudatan gargaarsa sirrii ta'e akkamitti akka kennan hubannoo ga'aa ni'argatu.
- Yoom gara dhaabbata fayyaatti akka geessuu qaban hubannoo ni'argatu.

Mariyachiisaa

Hiikaafi ibsa isaa dubbisaafii.

Hiikaafi ibsa

Sammuun dhala namaa hojii nafa to'achuu kan raawwatu waan akka elektirikiitti butu fayyadamuudhaan. Dhukkubni gaggabdoo jedhamu kan uumamu butaatiin elektirikaawaa

sammuu hamma lipshuu ijaaf wayita jeeqamudha. Butaatiin elektirkaawaa sammuu takkaa yoo uumame haala irra deddeebi'ee raawwatutu mul'ata.

Waan kana ta'eef, gaggabdoon takkaa yoo jalqabe irra deddeebi'ee uumamuu nidanda'a. Irra deddeebi'ee uumamuun isaa kunis dhukkuba yeroo dheeraaf itti fufu ta'uu nidanda'a.

Boqonnaa kana keessatti akkakuuwwan gaggabdoon lama ilaalla:

1. **Gaggabdoon kuffiisu-** dhukkubsatichi hamma lipsuu ijaatti yeroo muraasaaf of wallaalee akka kufuufi akka hollatu kan taasisudha.
2. **Gaggabdoon joonjessu-** yeroo muraasaaf joonja'uu akkasumas tapha taphachaa jira yoo ta'e tapha jidduutti dhaabbachuu, meeshaa harkatti qabatee jiru gadi lakkisuufi kkf irraa calaqqisa.

Sababa /ka'umsa

Gaggabdoon sababa addaaddaan uumamuu danda'a:

- Rakkoo yeroo da'umsaa mudatuun sammuun daa'ima yoo miidhame
- Miidhaa mataarra qaqqabeen
- Dhukkuboota sammuurra miidhaa geessisuu danda'anin

Mariyachiisaa

Sababoota ka'umsa gaggabdoon ilaalchisee fakkeenyaaf armaan gadii kennuun ibsa kennaa.

- **Rakkoo yeroo da'umsaa mudatu-** fakkeenyaaf meeshaan deeggaramanii dahuu
- **Miidhaa matarra ga'uun-** fakkeenyaaf kufuun, uleen rukkutamuun mataarra balaa cimaan yoo ta'e
- **Dhukkuboota biroo** – fakkeenyaaf busaa mataa, manjalloo, TB, HIV/AIDS fi kkf.

Mallattoowwan gaggabdoon

Mallattoowwan gaggabdoon nama kuffiisu:

- Akka tasaatti kufuu
- Morma gara tokkotti duufsisuun harkaafi miila dabalatee nafni hundi diriiree gagoguun hollachuu
- Oomacha afaaniin baasuu, arraba of ciniinuu
- Darbee darbees fincaan to'achuu dadhabuu
- Hollachuun erga irraa dhaabbatee booda, hirriba cimaa keessa seenuu, akkasumas mataa bowwuu hamaa ta'een rakkachuu
- Erga dammaqee boodas itti bitaacha'uu, maaltu akka isa mudatee ture gaafachuu
- Dhukkubsatichi wayita taateen sun uumametti ofwallaalee waan tureef erga dammaqee boodas maltu uumamee akka ture yaadachuu dhabuu.

Mallattoowwan gaggabdoo nama joonjeessan:

- Yeroo sekoondii muraasaatiif hojii hojjataa jiru dhaabuufi fajajuu. Tapha taphataa jira yoo ta'e tapha jidduutti akka tasaa dhaabbachuufi sekoondii muraasaaf fajajuu, godaa harkaa qaban gadi lakkisuu

Mariyachiisaa

Mallattoolee kanneen dubbisuun ibsaafii; namani mallattoon akkasii irraa calaqqisu yoo isaan budate maal gochuu akka qaban hirmattota gaafadhaa.

Deebii isaanii waraqaa/gabatee qophaa'erratti barreessaa

Tarkaanfiiwwan fudhatamuu qaban

- Wantoota miidhaa geessisan kan naannootti argaman (fkn bishaan, ibidda, maashina----) irraa fageessuu
- Yommuu hollatan ykn fajajan wantoota miidhaa isaanirra ga'uu danda'an naannoo sanaa fageessuu
- Sanqii/qabattoo akkasumas uffata naannoo mormaa hudhuu danda'an yoo jiraate laaffisuu fuullee ijaa irraa baasuu
- Nama kufe sana cinaachaan ciibsuu
- Yommuu hollatee lafatti of rukkutu mataan isaa akka hinmiidhamne morma jala waan lallaafaa kaa'uu yookiin harka akka boraatiitti fayyadamuun mataa ol degguu

- Hanga dammaqanitti bira turuu. Erga dammaqanii boodas gara dhaabbata fayyaa naannootti argamuutti geessuun barbaachisaadha.

Mariyachiisaa

Tarkaanfiiwwan fudhatamuu qaban ibsaafii

Uffata isaanii itti laaffisuu, fullee ijaa irraa baasuu

Suuraa

Naannoo ibiddaarraa fageessuu, karaa walakkaarraa gara maddii karaatti baasuu

Suuraa

Morma isaanii jala waan lallaafaa (fkn boraatii uffata dadachaasuun) kaa'uu yookiin harka keenya morma isaanii jala kaa'uu

Cinaachaan ciibsuu

Suuraa

Gargaarsi barbaachisu erga kennameefii booda gara dhaabbata fayyaatti

Mariyachiisaa

Tarkaanfiiwwan fudhatamuu qabaniifi fudhatamuu hinqabne kaasuun irratti mariyadhaa.

Tarkaanfiiwwan fudhatamuu hin qabne

- Kibiriitii qabsiisuun itti uluun faayidaa hinqabu
- Fallaanaafi wantoota kana fakkatan afaan keessa kaa'uun ilkaan namichaa akka cabu gochuu nidanda'a.
- Sochii isaa dhaabsisuuf yaaluu- hollachuu isaa dhaabsisuuf jecha qaamni isaa akka hinsochoone gochuun namichi akka naafa ta'u gochuu nidanda'a.
- Dhukkubni gaggabdoon yommuu namicha kuffiisu baqachuun faayidaa hinqabu. Gaggabdoon hafuura hamaa wajjiin homaa walitti dhufeenya hinqabu; gaggabdoon nama tokkorraa kan birootti hindarbu.

Seenaa Seensaarratti ibsa kennuu

1. Nama akka Lubbuu mallattoon akkasii irraa calaqqisu argitanii beektuu?
2. Namoonni akkasii kun gargaarsa maalfaa argachuu qabu?
3. Namoota biroo rakkoo akka Lubbuufaa qabaniin namoonni maal jedhu?
4. Mallattoowwan Lubbuurraa calaqqisaniif ka'umsi isaa maal ta'uu danda'a?

Mariyachiisaa

1. Namoonni akkasii kunniin gargaarsa akkamii argachuu qabu?

Namoonni gaggabdoon kuffiisu qaban gargaarsa kanaan dura armaan olitti tarreeffaman argachuu qabu.

2. Namoonni biroon namoota rakkoo kan akka Lubbuu qabaniin maal jedhu?

Seexanni /hafuurri hamaan irra buufatee jira kan jedhu ilaalchi dogoggoraa hawaasa bira nijira.

Jiituun umriin ishee waggaa 10 dha. Kan barattus kutaa 2^{ffaa} keessadha. Gaaf tokko Jiituun barumsi kutaa keessatti kennamaa osoo jiruu akka tasaatti fajajjee turti. Sekoondii muraasaaf erga fajajjee turtee booda, akka tasaatti dammaqxi. Yeroo tokko tokko immoo utuma hiriyoota ishee waliin taphattuu tapha jidduutti akka fajajuu taatee dhaabatti. Hiriyyoonni ishee “Jiituun danqaramtee hafte” jedhanii itti qoosu. Qabxiin barumsaa ishee gadi bu’aa ta’uu isaarraa kan ka’e kutaarraa gara kutaatti ce’uun itti ulfaatee jira.

Mariyachiisaa

Hirmaattota eeyyamamoo ta’an lama filachuun tokko akka haadha Jiituutti, kan biroon immoo akka barsiistuu Araaree fakkaachuun ga’ee akka taphatan godhaa. Harmeen Jiituufi barsiistuu Araareen waa’ee raawwii barnootaa Jiiturratti nimariyatu. Haati ishees” Jiituun sababni barumsi hingalleef iji budaan waan ishee ilaaleefidha jedhanii yaadu. Barsiistuu Araareen garuu rakkoon Jiituu tarii dhukkuba gaggabdoon fajachu ta’uu akka danda’uufi ogeessa fayyaa bira dhaqxee yaalamuu akka qabdu harmee Jiituutti himan.

Mariyachiisaa

Ergaawwan furtuu dubbisuun hirmaattota Mariyachiisaa

Ergaawwan furtuu

- Gaggabdoon yaala ogeessa fayyaan nifayyama.
- Gaggabdoon dhiibbaa seexanaan ykn budaan dhufu mitii
- Gaggabdoon akka golfaa namarraa namatti hindanddarbu
- Dhukkubsattoota gaggabdoon qabaniif gargaarsa barbaachisu erga gooneefii booda, gara dhaabbata fayyaatti geessuun barbaachisaadha.
- `Gaggabdoon yommuu jedhamu kan kuffiisu qofa akka hintaan hubachuun barbaachisaadha.

Boqonnaa Saddeet

Dhukkuba Xiyyeefannoofi Tasgabbi Dhabsiisu

Boqonnaan kun dhukkuba xiyyeeffannoo olaanaafi tasgabbi kennuu dhabsiisuu ijoolleerratti barumsa kan kennudha.

Sagantaa Raawwii

Qabiyyee	Malabaruu-barsiisuu	Sa'atiis
Madaalli leenjii duraa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15
Seenaa seensaa	Dubbisuu	Daqiiqaa 6
Kaayyoo boqonnichaa	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 4
Hiikaafi ibsa	Dhiyeessuu dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 20
Seenaawwan seensaarratti	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 20
Tapha barumsa kennu	Taphicha hogganuu	Daqiiqaa 20
Wantoota maatiin raawwachuu danda'aniifi ergaawwan furtuu	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 10
Madaallii leenjii boodaa	Waraqaalee gaaffiiraabsuu	Daqiiqaa 15

Seenaa Seensaa 1

Jaallataan mucaa waggaa 7ti. Barumsa kan eegale bara darbedha. Ji'a jaharraa eegalee jijjiiramni amalaa hedduun irraa calaqqisaa jira. Daree keessatti nijeeqa; osoo hingafstamiin ykn dabaree osoo hineegiin deebii kenna. Daqiiqaa muraasa caalaa barcumarra taa'ee turuu hindanda'u. Hojii daree barsiisaan kennuuf hojjatee hinxumuru. Hojii tokko hojjachuu jalqabee osoo hinxumuriin gara biraatti deema. Yeroo hunda humna cimaa qaba. Gonkuma hindadhabu Barsiisaan harmee Jaallataa waamsisanii waa'ee kanarratti mariisan. Haatisaas mana keessattis akkasuma akka ta'e barsiisaatti himan. Barsiisaafi harmeen Jaallataa yommuu mariyaataa turanitti Jallataan isaan wajjiin kutaa sana keessa ture. Jaallataan tasgabbaa'ee hinteenye. Asiifi achi deddeemuun meeshaalee kutaa keessa tuttuqaa waan arge hundi maal akka ta'e barsiisaa gaaffiidhaan boqonnaadhowwaa ture. Sababa kanaan, mariin isaanii addaan ciccita ture. Harmeen isaa tasgabba'ee akka taa'u yoo itti himtullee daqiiqaa xiqqoof taa'ee ka'ee barcumarra dhaabbata. Achiis barcumaa irra asiifi achii utaala.

Mariyachiisaa

Hirmaataan fedhii qabu tokko seenicha akka dubbisu gaafadhaa.

Gaaffilee armaan gadii gaafadhaatii deebii isaan kennan gabateerratti barreessaa.

1. Ijoolleen amala kan akka Jaallataa qaban/ argitanii guddistanii beektuu?

Seenaa Seensaa2

Yisaaq mucaa waggaa torbaati. Mana keessatti wantoota addaddaa tuttuquu jaallata. Yommuu haati isaa dhiisi jettuu itti caala. Yisaaq kubbaa miilaa taphachuu jaallata. Tapha kubbaa tokkaa yoo jalqabe gara manaa akka dhufu yoo waamamullee tole jedhee hin dhufu. Kanaarraa kan ka'e harmeen isaa baay'ee itti arti; ni'adabdis. Haati isaa jijjiiramuu naamusaa mucaa isheef waan dhiphatteef yommu inni mana barnootaatii dhufu manatti hidhuuf karoorfattee jirti. Mucaan barumsarratti hirmaannaa dammaqaafi qaxii gaarii kan galmeessisudha.

Mariyachiisaa

Waa'ee seenichaa ilaalchisee hirmaattonni yoo gaaffii qabaatan gaafadhaa.

Seenicharraa maal akka hubataniifi garaagaarummaafi tokkummaa Yisaaqiifi Jaallataa gidduu jiru gaafadhaa. Deebii isaanii gabateerratti barreessa.

Mariisiaa

Kaayyoo boqonnichaa dubbisaafii.

Kaayyoo Boqonnichaa

Xumura boqonnaa kanaatti hirmaattonni:

- Waa'ee xiyyeeffannoo olaanaa dhabuufi dhukkuba tasgabbi dhabuu adda baasanii nibeeku.
- Maatiin ijoollee rakkoo akkasii qaban adda baasuun gargaaruufi yaalsisuu nidanda'u.
- Ijoollee rakkoo akkasii qaban mana keessatti gargaarsa sirrii akka argataniif kaawwan barsiisuu nidanda'u.
- Yoom gara hakiima ispeeshaalistii ta'etti erguun akka barbaachisu nihubatu.

Hiikaafi Ibsa

Xiyyeeffannaa olaanaa kennuu dhabuufi dhukkuba tsgabbaa'uu dhowwu jechuun dandeettiin waan tokko irratti xiyyeeffannoo taasisuu sadarkaa guddaan yoo hir'ateefi amala ofii to'achuu dadhabuurraan kan ka'e ijoollee sochiin (deddeemmiin) olaanaan irraa calaqqisu ibsuuf kan itti fayyadamu jecha hojii yaalaati mallattoowwan dhukkubichaa bakka lamatti goodnee ilaaluu dandeenya. Isaanis,

1. Xiyyeeffannaa dhabuu sadarkaa olaanaa
 - Ajaja itti kennamu hordofuuu dhabuu , waan jalqaban xumuruu dadhabuun irraa calaqqisa.
 - Waan hojjatanirratti xiyyeeffachuu hindanda'an.
 - Tapha walxaxaa ykn hojii hiriyooni isanii umriin wal qixa ta'an hojjachuu danda'an qindeessanii hojjachuun isaan dhiba.
 - Akka salphaatti yaadni jalaa bittinnaa'a ykn nidagatu.
 - Waan itti himame yeroo baay'ee hindhaga'an.
2. Tasgabbi dhabuu humnaa olii, jarjaruu
 - Asiifi achii deddeemuu, boqonnaa dhabuun socho'uu
 - Dubbachuu dhaabuu hindanda'u; sagalee ol kaasanii odeessu.
 - Daree keessattis ta'e bakka birootti tasgabbaa'anii taa'uun isaanirra jiraatutti tasgabbaa'anii taa'uu hindanda'an; nifiigu; nijeequ.
 - Ijoolleen rakkoo akkasii qaban wantoota adda addaa osoo itti hinyaadiin raawwatu . Kunimmoo namoota biratti kashilabbee/saragee akka fakkaatan isaan taasisuu danda'a. Dabalataanis, mataa isaanii namoota biroofi qabeenya balaaf saaxiluu danda'a.
 - Namoota biroo hojii addaan kuchisiisu; nijeequ dabaree isaanii eeggachuu hindanda'an.

Mariyachiisaa

Mallattoowwan kanneen dubbisaafii

- Mallattoowwan kunniin yommuu mucaan bakka tokko qofatti argamu osoo hintaane, mucichi bakka kamiyyuu yommu jiru irraa calaqqisuu qaba. Fakkeenyaaf, manaafi mana barnootaatti
- Jijjiiramni amalaa kun ji'a jahaa oliif kan ture ta'uu qaba.
- Rakkichi walitti dhufeenya mucichi mana barnootaatti, manaafi qe'ee keessatti taasisurratti dhiibbaa kan geessisu ta'uu mirkaneeffachuu

Tasgabii dhabuu humnaa oliifi xiyyeeffannaa dhabuun yeroo umrii ijoolummaarra yommuu jiran kan uumamudha. Walumaagalatti, umrii waggaa 12 dura kan mul'atu yommu ta'u mallattoowwan bu'uuraas xiyyeeffannoo gochuu dhabuufi tasgabii dhabuu ykn jarjaruu ykn miira keessa seenuufaadha.

Mariyachiisaa

Ka'umsa rakkoo kanaa osoo itti hinhimiin dura hirmaattota gaafadhaa; deebii isaaniis gabateerratti barreessaa.

Sababoota rakkichaa haala armaan gaditti tarreeffameen ibsaafii

- Jeequmsa keemikaalota sammuu keessatti uumamanii (baay'achuu/xiqqachuu) . Ijoolen dhukkuba kanaan hubaman sumudoonni uumamaan sammuu keessa jiran xiqqaachuun nicalaqqisa.
- Sammuun miidhamuufi dhukkubaan hubamuu
- Sababoota biroo fakkeenyaaf ulfaatina baay'ee gadi bu'aa qabaatanii dhalachuu, kunis haati yeroo ulfaa kan tamboo xuuxxuufi dhugaatii alkoolii dhugdu yoo ta'edha.

Sababoota

Tasgabii dhabuuniifi xiyyeeffannaa gochuu dadhabuun rakkoo beekamaa yommuu ta'u sababoota addaddaan uumamuu nidanda'a:

Keemikaalonni sammuu keessatti argaman jeeqamuu baay'achuu yookiin xiqqaachuu

- Sammuun miidhamuufi dhukkubbaan hubamuu
- Sababoota ka'umsaa kan biroo
- Yeroo baay'ee sababoonni kunniin walfaana dhufuu nidanda'u.

Mariyachiisaa

Qabxiwwan ijoo ta'an walitti qabaa gudunfaafii.

Qabxiwwan ijoo

- Mallattoowwan xiyyeeffannaa dhabuufi tasgabbi dhabuu mucichaa bakka mucichi kamittuu njjiraata (manatti mana barnootaatti)
- Tasgabbi dhabuun mucichaa hiriyoota isaa kan umriin walqixa ta'aniin walbira qabamee yoo ilaalamu baay'ee hammaataadha.
- Amalli kunis raawwii barnootaafi jiruu hawaasummaa irratti dhibbaa hi'eentaa niqabaata.

Ibsa Seenwwan seensaa

Amalli ijoolle umrii isaaniif sirriidha.

Amala Jaallataa

a) Rakkoodha b) rakkoo miti.

Amala Yisaaq

a) Rakkoodha b) rakkoo miti

Mariyachiisaa

Deebii

Amalli Jaallataa umrii isaaf sirrii miti; rakkoo qaba.

- Xiyyeeffannoo gochuu dhabuu
- Tsfabbaa'uu dhabuu/jarjaruu
- Hojii addaan kutuu/xumuruu dhabuu

Qoo hinqaafatamiin deebii

Tapha barumsa qabu.

Biqiltuun umriin ishee waggaa 6 yommuu ta'u barattuu kutaa tokkoffaati. Harmeen ishee, Leemmaneen, naamusa mucaayyoo ishee sirreessuuf utuu yaaltuu baay'ee dadhabdeetti. Ollaa ishee kan taate Tolashee bira dhaqxee dhimma ishee kan mariisiste.

Leemmanee: Tolashe, akkam bulte?

Tolashee: Ani nagaadha. Maal atihoo nama dadhabe fakkaattaa?

Leemmanee: Mee na dhiisi; waa'een Biqiltuu baay'ee naa dadhabsiseera

Tolashee: Maal? Maal taate?

Leemmanee: sitti hin himnee ani? Biqiltuun mucayyoo baay'ee rakkistuu taatedha. Ijoollee wajjiin yommuu taphattu baay'ee kan loltu, boqonnaa kan hinqabne, bakka tokko kan hinteenyeefi hojmanee kan hinhojjanne, nyaatafillee yeroo kan hinqabnedha. Kun adabbii Waaqayyooti!

Tolashee: Obsi Leemmanee koo, baay'ee hinaariin

Leemmanee: Mana keessatti boqonnaa hinqabnu; sababa Biqiltuutiin yeroo hunda gara mana barnootattan waamama. Rakkoo naamusaa qabdurraan kan ka'e barumsa idileen duraa erga jalqabdee kunoo yeroo sadaffaaf mana barnootaa jijjiirte yoon adabus homaa jijjiirama hinqabdu sanuma.

Tolashee: Leemmane, amalli Biqiltuu kun waggaa dheeraaf kan irra turedha naan jechaa jirtaa?

Leemmanee: waggoota sadiif

Tolashee: Barsiisota isheerraa gorsa gaafattee beektaa?

Leemmanee: Namni tokkollee kutaa keessaa akka teessu kan barbaadu hinjiru. Boqonnaa hinqabdu. Wantoota daree keessa jiran hunda tuttuquu, daree keessatti osoo hineeyyamamiiniif dubbachuu, gaaffiilee hin barbaachifne gaafachuu, matadureen ala bahuun gaafachuufi kkf.....meeqan lakkaa'ee fixa!

Tolashee: Ijoollee naamusa badaa akkasii qaban raadiyoorraa dhaga'eera; tasgabbi dhabuufi rakkoo xiyyeeffachoo gochuu dadhabuu jedhama. Gara hospitaalaatti osoo geessinee hakiimonni gorsa nuuf kennu danda'u.

Leemmaneen (Tolashee addaan kuchisiisuun) kun dhukkuba naan jechaa jirtaa? Ani kun dhahicha hamaa wayiiti jedheen yaada ture;kadhatameefiis ture; budhaadha jennees gara hakiima aadaa beekamaa tokkoos dhaqnee turre; garuu jijjiiramni tokkollee hin jiru.

Tolashee: Mee yaala ammayyaa kana tokkicha haa'ilaallu. Waan doktoroonni nuun jedhan haa dhageenyu. Amma mana jirtii?

Leemmanee: Eeyyee boqonnaan argadha jedheen mana keessatti hidhee ka'een dhufe.

Tolashee: uffata koo jijjiirradhee mee kaanee haa deemu.

Leemmanee: Tole!

Mariyachiisaa

- Hirmaattota keessaa fedhiidhaan namoonni lama amala Tolasheefi Leemmanee fakkaatanii taphatan filadhaa.
- Mallattoowwan rakkoo naamusaa Biqiltuu tarreessaa (kan loltu, boqonnaa kan hinqabne, bakka tokko taa'uufi hojmanee hojjachuu kan hindandeenye, nyaatafilllee yeroo kan hinqabne, daree keessaa wantoota hunda kan tuttuqxu, osoo hingaafatamiin kan deebistu, gaaffii mataduree waliin walitti dhufeenya hinqabne gaafachuu)

Maatiin maal gochuu danda'u?

Ijoolleen rakkoo akkasii qaban dandeettiin xiyyeeffannaa gochuu isaanii gadi aanaa waan ta'eef akkasumas humna olaanaa waan qabaniif akka salphaatti jeeqamuu akka danda'an hubachuun barbaachisaadha.

- Itti dheekamuun ittuu dhiphuu uumuun ala gatii hinqabu. Ijoolleen akkasii amala akkasii kan agarsiisan badooma waan qabaniif osoo hintaane dhukkuba waan qabaniif ta'uu warri beekuu qabu.
- Hanga danda'ametti maatiin haala isaa hubatee nagaa akka argatan wa'ee rakkichaa barsiisuu, kun yoo ta'e rakkicha akka hinbabala'anne haalli gargaaru uumame jechuudha.
- Maatii keessatti gurguddoota gidduutti walii galtee dhabuun ykn walitti bu'iinsi maatii yoo jiraate karaa nagaa ta'een mariyachuun hiikuu. Waliigaltee dhabuun yoo jiraate iyyiif walreebuun yoo uumame ijoolleen rakkoo qaban sunniin akka salphaatti jeeqamuu danda'u.
- Ijoollee rukkutuudhaan ykn adaabbii qaamaa akkakuu birootiin adabuun yoo jiraate hafuu qaba.
- Ijoolleen naamusa /amala gaaarii ta'e yoo agarsiisan galatoomfachuufi jajjabeessuun barbaachisaadha.
- Bakkaafii yeroo humna qaban itti baafatan kennuufii fakkeenyaaf kubbaa miilaa
- Rakkoon naamusaa yoo itti fufe gara hakkiima ogeessa sammuutti geessuufi ogeessa waliin mariyachuu.

Mariyachiisaa

Hirmaattonni maatii Jaallataafi Yisaaqiif gorsa akkamii akka kennan gaafadhaa.

Wantoota maatiin raawwachuun irra jiraatu dubbisaafii. Maaloo dhaabbilee fayyaa tajaajilli fayyaa sammuu ijoollee itti kennamu ilaalchisee fakkenya kennaafii (fakkeenyaaf hospitaala Amaanu'el, Hospitaal Yakkaattit 12 Hospitaala Zawudituu Hospitaala Qiddus Phaawuloos)

Mariyachiisaa

Ergaawwan furtuu dubbisaafii

Ergaawwan furtuu

- Ijoolleerra rakkoon naamusaa akkasii yoo jiraate balleessaa warraa/maatii ykn kan ijoollee miti.
- Ijoolleen naamusini / amalli akkasii irraa calaqqisu kaanirraa akka adda ta'an hubachuufi rakkoo isaanii amanuun akkaataa itti isaan qabatan sirreessuun nibarbaachisa.
- Ijoolleen rakkoo akkasi qabaniifi jireenya hawaasummaafi xiinsammuu maatii isaanii jeequu danda'a. Dhukkubichi barumsaafi jireenya waliigalaa mucihaa/mucittirratti dhiibbaa inni qabu madaaluun nibarbaachisa.
- Dhukkuba yaalamuu danda'u ta'uu isaa hubachuun barbaachisaadha.

Boqonnaa Sagal

Koodii

Boqonnaan kun koodii kan jedhamu amala badaa ijoolleerratti yoo mul'atu akkamitti adda baasuuf gargaaruun akka danda'amu barsiisa.

Sagantaa raawwii

Qabiyyee	Mala baruu-barsiisuu	Sa'atii
Madaallii leenjii duraa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15
Seenaa Seensaa	Dubbiisuu	Daqiiqaa 5
Kaayyoo boqonnichaa	Dubbiisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 5
Hiikaafi ibsa	Dhiyeessuu,dubbiisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 15
Seenaa Seensaarratti ibsa kennuu	Dubbiisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 20
Tapha barumsa dabarsu	Taphicha hogganuu	Daqiiqaa 20
Wantoota maatiin raawwachuu qabaniifi ergaawwan furtuu	Dubbiisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 10
Madaalli leenjii boodaa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15

Seensaa Seensaa

Turaan umriin isaa waggaa 8 ti. Amalli /naamusi isaa baay'ee rakkisaa ta'aa waan dhufeef dura bu'aan mana barnootaa isaa Turaan gara hospitaalaa dhaqee akka ilaalamu warra isaatti hime. Daree keessatti nijeeqa; barsiisaadhaf deebii sirrii hintaane deebisa; barattoota biroo waliin walreeba, qabeenya barattoota biroos jalaa balleessa. Rakkoo naamusaa isaa kanaanis yeroo hunda gara biroo dura bu'aa mana barnootaatti waamama. Turaan hiriyoota muraasa qabaatullee yeroo baay'ee qofaa isaa taphachuu jaallata. Yeroo dhiyoo kana boorsaa dubartii tokkoo harkaa butuun osoo fiiguu poolisootaan qabame. Kanarraan kan ka'eenis harmeen isaa gara xabalaatti waan geessaniif bakka xabalaa sana ji'a sadiif tureera.

Mariyachiisaa

Hirmaataan fedhii qabu tokko seenicha akka dubbisu gaafadhaa. Gaaffiiwwan armaan gadii hirmaattota gaafachuun deebii isaanii gabatee/chaartiirratti barreessaa.

1. Mucaan amala akka Turaa qabu isin mudatee beekaa?
2. Namoonni waa'ee ijoollee akkasii maal jedhu?
3. Rakkoon Turaa maal maal faadha?
4. Amaalli isaa kun umrii isaatiin wal gitaa? Deebiiwwan kennamanirratti akka mariyatan jajjabeessaa.

Kaayyoo boqonnichaa

- Warriifi guddistoonni ijoollee rakkoo naamusaa koodii qabanii akka adda baasan dandeessisuu,
- Miseensonni maatii mana keessaa ijoollee koodii qaban gargaaruu akka danda'an gochuu,
- Wantoota naannootti koodii babal'isan adda baasuufi furmaata barbaaduu danda'uu,
- Yoom gara mana yaalaatti akka deeman/ geessaman beeksisuu.

Mariyachiisaa

- Kaayyoo leenjichaa hirmaattotaaf debbisaa.
- Leenjifamtoonni waa'ee rakkoo akkanaa wanti beekan yoo jiraate gaafachuun deebii isaanii gabateerratti barreessaa.

Hiikaafi ibsa

Ijoolleen rakkoo naamusaa /amalaa koodii jedhamu qaban wanti ittiin adda ba'an inni ijoo mirga namoota biroo sarbuu yommuu ta'u kan ittiin ibsamu namoota biroorratti humna agarsiisuu, hanna, sobuu gowwoomsuufi kkf---- dabalata

Ijoolleen koodii qaban amaloota armaan gadiitu irraa calaqqisa:

- Namoota kaanirratti miidhaa qaqqabsiisuu, ykn qaqqabsiisuuf itti dhaadachuu,
- Qabeenya namootaa mancaasuu; yeroo tokko tokko qabeenya dhuunfaa isaanillee nimancaasu.
- Hannaafi gowwoomsuu,
- Dambiiwwan yookiin seerota umrii isaaniitti kabajamuu qaban irraa deddeebiin cabsuu.

Mariyachiisaa

Mallattoowwan kanneen haala armaan gadiin ibsaafii

- Miidhaa qaamaa qaqqabsiisuu ykn qaqqabsiisuuf itti dhaadachuu
 - Sossodaachisuu ykn reebuun rakkisuu
 - Namoota biroofi bineeldotarratti amala gara jabinaa agarsiisuu
- Oabeenva mataa isaanii/ kan namoota biroo mancaasuu

Mariyachiisaa

- Ka'umsi rakkoo kanaa maal ta'uu akka danda'u hirmaattota gaafadhaa.
- Deebii isaanii gabateerratti barreessaa.
- Deebiiwwan kennamanirratti marii gaggeessaa.

Ka'umsa /sababa

- Sababa adda ba'e tokko qofa kan qabu miti.
- Rakkoowwan uumamaa,xiinsammuufi naannootiin uumamuu danda'a.

Ilaalchota dogoggoraa

- Rakkoo adabamuu dhabuun fidudha.
- Bu'aa abaarsaa yookiin dhahichaati.

Mariyachiisaa

Ilaalchota dogoggoraa

1. Ijoollee saragee/badoodha

Mariyachiisaa

Rakkoon naamusaa/amalaa kun ijoolleefi namoota biroorratti dhiibbaa inni geessisuu danda'an dubbisaafii.

Namoota biroofi maatii isaaniirratti rakkoo qaqqabsiisu

- Maatiifi namoota biroottatti dhiibbaa cimaa qaqqabsiisa.
- Miiirri faayida dhabeessummaa itti dhaga' amuu danda'a.
- Barumsa isaaniitiin qabxii gaarii galmeessisuu hindanda'an
- Hiriyyaa ofii sodaachuufi jireenya hawaasummaarratti rakkoon mudachuu danda'a.

Mariyachiisaa

Yoom gara mana yaalaa geessuun akka barbaachisuu hirmaattota gaafadhaa.

Yoom gara yaalaa geessuu ykn erguu nurra jiraata?

Amalli akkanaa kun itti fufiinsaan ijoolleerraa kan calaqqisu yoo ta'e gara ogeessa yaala sammuutti geessuun gorsa argachuun barbaachisaadha.

Tapha Barumsa dabarsu

Giiftiin barsiistuu barnoota idilee duraa yommuu taatu mucaa Goobanaa jedhamu kan umriin isaa waggaa shan ta'e irratti amala duraan argitee hinbeekne irratti agatre. Rakkoon naamusa mucichaa akka malee dabalaa waan dhufeef, barsiiftuu Giiftiin warra isaa waamsifte. Abban Goobanaa, Samssoon yommuu jedhamu harmeen isaa immoo Leelloo jedhamu. Isaanis suuqii mataasaanii xiqqoo tokko qabu.

Barsiiftuu Giiftii: Akkam jirtu ?

Obbo Samssoon: Akkam jirta, barsiiftuu Giiftii? Dhaamsi kee nu qaqqabnaan dhufne.

Bars.Giiftii: Ssababani ani dhaamsa isinitti ergeef,mucaa keessanirratti amala badaa waanin argeef.

Aadde Leelloo: Maal jechuu keeti, barsiiftuu Giiftii?

Bars.Giiftii: Dirree taphaa keessatti ijoollee rukuta; nidarbata.

Obbo Samssoon: Wanti ati odeessaa jirtu kun waa'ee mucaa kootii waa'ee Goobanaatii?

Bars.Gooftii: Goobanaan beelladoota mooraa mana barnootaa keessa jiran miidhuu amala godhataa jira.

Aadde Leelloo: Inni mucummaa isaarraa jalqabee baay'ee rakkisaadha.nAbbaa isaatti yoon himellee xiyyeeffannaa itti hinkennine.

Obo Saamsoon: Mucaa xinnoo kana hinkomatinaa; inni, bar, baay'ee mucaa xinnoodha.

Bars.Giiftii: Eeyye, daa'imaadha;garuu, amalli isaa umriisaan kan wal gitu miti.

Aadde Leelloo:Tole barsiituu Giifti ; mee maal nu gorsita?

Bars.Giiftii: Ani kanan isin gorsu mucicha gara hospitaalaa akka geessitaniifidha.

Obbo Saamsoon: mucaan keenya dhukkuba qaba jechaa jirtaa?

Bars.Giiftii: Ani yaadni koo akkasi, garuu fooyyee kan qabuufi sirriitti beekuun kan danda'amu mana yaalaa dhaquun ogeessa yaala sammuu mariisisuudhaani.

Aadde Leelloo: maaloo tajaajilli akkanaa kan argamu hospitaalaadhaa?

Obbo Saamsoon: Hospitaalaafi kilinikoota tokko tokko keessatti tajaajilli yaala sammuu akka kennamu dhaga'eera.

Aadde Leelloo: Si galateeffanna, Barsiftuu Giiftii; waan hakiimomni nuun jadhan deebinee sitti himna.

Barsiiftuu Giiftii: Rakko hinqabu; barattoota keenya gargaaruun hojii keenya isa tokkoo dha.

Mariyachiisaa

Hirmaattota fedhii qaban namoota sadii kan mala barsiiftuu Giiftii , Obbo Saamsoonii fi harmee Goobanaa bakka bu'anii taphatan filadhaa.

Mallattoowwaan mucicharraa calaqqisan ibsaafii.

-Utuu isa hintuqin ijoollee rukutuu, ciniinuu, darbachuu,

-bineeldotarratti amala gara jabinaa agarsiisuu.

Ilaalchota dogoggoraa ibsaafii.

- Rakkoo mucichaa hubachuu dhabuu ykn akka dhukkubaatti ilaaluu dhabuu, fakkeenyaaf, Obbo Saamsoon “mucaan kun xinnoodha; homaa hinbeeku;” jedhee yaada.

Mariyachiisaa

Ijoollee rakkoo akkasii qaban mana keessatti akkamitti gargaaruun akka danda'amu hirmaattota gaafachuu deebii isaanii gabateerratti barreessaa

Maatiin maal raawwachuu danda'u?

- Naamusa/amala akkasii sirreessuuf warra rakkisoo ta'an keessaa isa tokkoodha. Warra/guddistootarraa obsa guddaatu eegama.

- Mucaan dhukkuba koodii qabu amala gaarii yoo calaqqisiise galatoomfachuufi jajjabeessuu.
- Mucicha gara laafinaan gargaaruudha malee keessa ofiitti jibba agarsiisuun sirrii miti. Mucichi hiriya waa hinqabneef ,maatiin ga'ee kana taphachuu qabu.Yoo kana goone walitti dhufeenyi nuti mucicha waliin qabnu yaalii nuti amalasa sirreessuuf goonu tumsa.
- Gama tokkoon mucicha waliin walitti dhiyeenya uumuun, gama biroon immoo yeroo ga'aa kennuun obsaan waa'ee amala/naamusaa isaafi rakkoo amalli isaa kun fiduu danda'u utuu hinnuffiin mucicha hubachiisuu. Akkasumas, barumsaafi hojiirratti (umrii isaa ilaalcha keessa kan galche) akka hirmaatu jajjabeessuu; mucicha gargaaruuf yaaluun barbaachisaadha. Naamusa barbaachisuufi hinbarbaachifne maatii keessatti mucichaa wajjin obsaan mari'achuu.Mucaan naamusa hinbarbaadamne irraa calaqqisu rakkoo koodii akka qabuufi naamusa isaa akka jijjiirratuuf maatiin akka isa gargaaruuf obsaan ibsuufi.

Mucaan rakkoo koodii qabu amala isaa sirreessuuf rakkoo hammaataa keessa akka hinseenne warri/maatiin jalqabumarraa ogeessa yaala sammuurraa gorsa isaan barbaachisa.

Mariyachiisaa

Ergaawwan furtuu dubbisaafii.

Ergaawwan Furtuu

- Mucaan dhukkuba koodii waliin jiraatu mucaa gadhee miti, garuu rakkoo sammuu cimaa ta'e waa qabuuf deggarsa maatii,barsiisaafi ogeessa yaala sammuu isa barbaachisa.
- Adabbiin faayidaa hinqabu. Garuu mala eeyyentaa naamusa sirrii ittiin barsiisan sirnaan itti fayyadamuun barbaachisaadha.
- Wantoonni biroon miira jeeqan yommuu irra ga'u (fakkeenyaaf, du'a maatii ,warri addaan ba'uu ykn walitti bu'iinsi yoo jiraate, mana barnootaa keessatti yoo itti qoosan

mallattoon koodii calaqqisuu ykn ittuu cimuu akka danda’u hubachuun barbaachisaadha)

- Mucicha/mucattiirra dhiibbaan akka ga’aa jiru ykn mana barnootaa keessattis ta’e naannawa qe’eetti isaan sodaachisuufi itti qoosu jiraachuu hordoffii taasisuun qaama ilaaluu wajin mari’achuun faayidaa qqba.

Boqonnaa Kudhan

Oftuulummaa

Boqonnaan kun ijoollee rakkoo abboomamuu dhabuufi oftuulummaa qaban haala itti adda baasaniifi gargaaran barsiisa.

Sagantaa Raawwii

Qabiyyee	Mala baruu-barsiisuu	Sa’aatii
-----------------	-----------------------------	-----------------

Madaalli leenjii duraa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15
Seenaa Seensaa	Dubbisuu	Daqiiqaa 15
Kaayyoo boqonnichaa	Dubbisuu fi mari'achuu	Daqiiqaa 15
Hiikaa fi ibsa	Dhiyeessuu, dubbisuu fi mari'achuu	Daqiiqaa 15
Seenaa seensaarratti ibsa kennuu	Dubbisuu fi mari'achuu	Daqiiqaa 15
Tapha barumsa qabu	Taphicha hoogganuu	Daqiiqaa 20
Wantoota maatiin raawwaachuu qabani fi ergaawwan furtaa	Dubbisuu fi mari'achuu	Daqiiqaa 10
Madaallii leenjii	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15

Seenaa Seensaa

Raajiin umriin isaa waggaa 6 dha. Barumsatti cimaa ta'us naamusa qaburraan kan ka'e mana barnootaa idileen duraa itti barataa turerraa akka gaggeeffamu ta'ee jira. Raajiin waan gaafatame hundaa kan didu, meeshaalee taphaa (ashaangulliitii) bakkuma argetti kan gatu, waan bakka argetti bittinneessu walitti qabii iddoo sirrii kaa'i yoo ittiin jedhan kan hinsarmine mucaa rakkisaadha. Waan inni fedhuun ala yoo itti himan hindhaga'u. Namoota hangafa isaa ta'aniif deebii hinkennu; hinabboomamu. Akkana ta'uu isaatiin barumsaafi jireenya guyyuu isaarratti dhiibbaa itti uumeera. Barsiistuun isaa tarkaanfii sirreeffamaa fudhachuuf yoo isa ajajju nimorkata; seeraafi dambii jiruuf hinbitamu. Balleessaa isaa yoo itti himan ,dogoggora ofii uume namoota birootti sababata waan ta'eef waan hinmalleefis ni'aara. Amala isaa kanaanis beekaa namoota biroo aarsa. Wantootarratti xiyyeeffannoo gochuun itti ulfaata. Walitti dhufeenya namoota biroo waliin qabu gidduu seenuu baay'isa.

Mariisisa

Hirmaataan fedhii qabu tokko seenicha akka dubbisu gaafadhaa

Gaaffilee armaan gadii hirmaattota gaafachuun deebii isaanii gabateerratti barreessaa

1. Mucaan amala akka Raajii qabu isin mudatee beekaa?
2. Namoonni waa'ee ijoollee amala akka Raajii qabaniin maal jedhu?
3. Rakkoon Raajii maal ture?
4. Naamusnisaa kun umrii isaa waliin deema? Deebii isaaniiratti marii akka

Mariyachiisaa

Kaayyoo boqonnichaa dubbisaafii.

Leenjifamtoonni waa'ee rakkoo akkanaa wanti beekan yoo jiraate gaafadhaa.

Deebii isaanii gabateerratti barreessaa

Kaayyoo boqonnaa kanaa

- Ijoollee rakkoo naanmusaa diddummaafi oftuummaa qaban adda baasuu dandeessisuuf,
- Wantoota naannawatti argaman rakkoo kana babal'isan adda baasuufi fala barbaaduu dandeessisuuf,
- Ijoollee rakkoo naamusaa diddummaaf oftuummaa qaban gamaggamuu, gargaaruufi yoo barbaachise yoom gara hopsitaalaatti geessuu akka danda'an beeksisuuf.

Hiikaaf ibsa

- Oftuummaan akkakuu rakkoo naamusaa yoo ta'u ijoolleen rakkoo akkanaa qaban ajajamuu/abboomamii dhisuu, of nyaachuufi oftuummaan irraa calaqqisa. Kan waa morkataniifi garraamummaan kan irraa himmul'annedha. Aarii ofii to'achuun isaan dhiba. Namoota kaanirratti ni'aaru; beekaa waan namoota biroo aarsu hojjatu. Yeroo baay'ee amala akkasii kan calaqqisiisan anamoota hangafa isaanii ta'anirratti yommuu ta'u, yeroo tokko tokko garuu ijoollee biroorratti, hiriyoota kutaa isaanii fi ijoollee waliin taphatanirraattidha. Rakkoon naamusaa/amalaa kun manatti, mana barnootaafi walitti dhufeenyaa hawaasummaa qaban irratti dhiibbaa hi'eentaa ta'e qabaata.

Mallattoowwan

Dheekkamuufi amala dhabuu

Akkuma salphaatti aaruu, of jibbuufi amala na hintuqiinaa jedhutu irra calaqqisa.

Mormuufi oftuummaa

Namoota gurguddoo waliin walmormu. Ajaja ykn gaaffii hangafoota isaanii hinfudhatan.

Beekaa namoota biroo aarsu. Waa'ee balleessaa isaaniif namoota biroo komatu. Yeroo baay'ee kan araara gochuu hindandeenyeef kan gadoo qabatanidha

Daa'imman rakkoo oftuummaa qaban amaloota armaan gadiitu irraa calaqqisa;

- Warra isaaniifi namoota hangafoota isaanii ta'an waliin mormii hinbarbaachifne adeemsisuu, walitti bu'uufi itti deebisuu,
- Dambiiwwaniifi seerota kabajuu dhabuu, itti bitaachaa'uu, shakkuu.

Mariyachiisaa

Hiikaafi ibsa isaa dubbisaaffii

- hirmaattonni ijoollee naamusa akkasii qaban kan beekan yoo jiraate fakkenya akka kennan gaafadhaa
- ijoolleen fayyaa qabanis yeroo tokko tokko yommuu dadhaban, beela'aniifi aaran warra isaanii waliin wal mormuufi namoota gurguddoo deebii kennuu akka danda'an hubachiisaa. Akkasumas, ijoolleen taateen gargaraa jireenya isaanii keessatti raawwate (fkn warri isaanii dhukkubsachuu, namni isaan jaallatan jalaa du'uu) amalli akkasii irraa calaqqisuu nidanda'a. Haata'u malee, amalli akkasii dhukkuba yoo ta'e rakkichii yeroo tokkoof mul'atee kan dhaabatu osoo hintaane itti fufiinsa qaba.

Ibsa Seena Seensa

1. Rakkoolen mucaa kanaa maal isinitti fakkaata?
2. Naamusni/amalli isaa kun umrii isaa waliin nideemaa?

Mariyachiisaa

Deebii

1. Rakkoollee mucaa kanaa humnaa ol xiiqqii qabachuu, namoota gurguddoo waliin walmormuu, ajajamuu dhabuu, dambiiifi seera kabajuu dhabuu, namoota biroo aarsuu, waa'ee dogoggora ofii uumamniif namoota kaan komachuu, miira gadoo qabachuu calaqqisiisuu,

Sababa/Ka'umsa

Ka'umsi/sababni isaa ifatti adda ba'ee hinbeekamu; ida'ama dhiibba rakkoowwan addaddaan kan uumamaa, xiinsammuufi naannootiin uumamuu danda'a.

Mariyachiisaa

Ka'umsa rakkichaa osoo itti hinhimiin dura hirmaattoonni waa'ee ka'umsa rakkichaa maal akka yaadan gaafadhaa. Sababoota rakkichaa ilaalchisee ilaalchota dogoggoraa jiran ibsaafii. Fakkeenyaaf, rakkoon kun kan dhufuu namoonni adabamuu dhabaniifidha jedhanii yaaduu nidanda'u; garuu, miti.

Taphoota barumsa qaban

Badhaaneen mucaa umriin isaa wagga torba ta'eefi Bishooftuu keessa kan jiraatudha. Abbaan isaa dhaabbata mitimootummaa tokko keessatti qacaramee naannoo fagoo ta'e deemee hojjatee jira. Harmeen isaa, Dharroon, hojmanee isaaf kenname akka hojjatu itti himuuf yaalti;

Dharroo: Badhaane, hojmanee kee mee waliin haa hojjannu .

Badhaanee: kana godhi; kana hojjadhu jechuu kee kana hindhaabduu?

Dharroo: Badhaane, hojmanee yoo hinhojjanneefi yoo hingu'anne qorumsa nikuftaa bari?

Badhaanee: yoon qu'achuu baadhes hinkufu; kana booda maal akkan gochuu qabu ati natti himuu hindandeessu(kanarratti abban yaada kennuu barbaadan)

Obbo Burqaa: Badhu, bari haati kee akka ati qabxii gaarii argattu si gargaaraa jirtiim.

Badhaanee: ani eeksii (x) kaniin argadhu barsiisichi waan na hinjaallanneef malee ani mucaa isa ana maddii taa'uu, Akkasaatii, gadii ta'eenidhaa? Na dhiisaa ani homaa gochuu hinbarbaadu (Badhaaneen itti aansee dabataraafi boorsaa isaa darbatee kutaa keessaa ba'e)

Obbo Burqaa: Gurbaan kun sarageefi jeeqaa ta'aa jira; kanaafuu, adabamuu qaba.

Darroo: kaleessa gara mana barnootaa deemeennaan barsiistuun isaa Badhaaneen amala oftuummaa barsiisotaa isaarratti akka agarsiisu, kunimmoo barumsa isaarratti dhiibbaa akka uume natti himte. Waan salphaaf namoota kaanirratti kan aaru yommuu ta'u balleessaa ofii uumeen namoota kaan komata . Beekaa namoota kaan aarsuuf yaala.

Obbo Burqaa: Bar kun haaraa miti; bara darberraa kaasee amalli isaa akkasuma seera barsiisuuf yoon yaalullle inumaa itti caalaa deeme.

Dharroo: Eeyyee nanbeeka! Akka barsiisaan natti himetti kan itti fooya'uu danda'u gara hospitaalaa dhaquufi gorsa ogeessa yaala sammuu yoo argatedha.

Obbo Burqaa: yaada gaariidha! Mee boru gara ogeessa yaala sammuu haa geessinu.

Mariyachiisaa

Hirmaatotota fedhii qaban sadii filachuun amala namfakkiiwwan sadan bakka bu'anii akka taphatan godhaa.

Amaloota hi'eentaa Badhaaneen qabu:

Abboomamuu diduu, namoota tuttuquu, qabxiin barumsaa isaa gadi bu'uu, balleessaa ofii uumeen namoota biroo komachuu, beekaa namoota kaan aarsuu,

Ilaalchota dogoggoraa

Obbo Burqaan adabbii akka falaatti dhiyeessuun isaa ilaalcha dogoggoraati. Naamusni Badhaanee adabbiin kan fooyya'u miti.

Maatiin maal gochuu danda'u?

- Naamusa gaariirratti ijaaroo-fakkenyaaf, yoo mucichi abboomamaa ta'e jajjabeessuufi galatoomfachuu
- Naamusa badaa ijoollee sirreessuuf tarkaanfiiwwan sirreeffama nuti fudhannu eeyyeentummaa qabaachuutu irra jiraata. Adabbiin (adabbii qaamaa, arrabsuuf kkf) rakkicha furuuf hinfayyadu; inumaa rakkoo naamusaa biroof saaxila.
- Amansiisuuf jecha ijoollee waliin walmormuun barbaachisaa miti;sababni isaas, adada walmormuun dheerateen maatiin miira aarii keessa seenuu nidanda'u. Warri aaranii tarkaanfii hi'eentaa fudhataniin rakkoon mucichaa itti caala. Maatiin rakkoon sun rakkoo oftuummaa ta'uu yoo hubatan tasgabbiin tarkaanfiiwwan sirrii fudhachuuf sagantaa dandeessisu ogeessa waliin mariyachuun qopheessuufi saganticha sana itti fufiinsaan raawwachuudha malee walmormuun hinfayyadu.
- Ijoollee rakkoo oftuummaa qaban ilaalchisee gara ogeessa yaala sammuu geessuun akka ilaalamaniifi haala gaariin akka kunuunfaman gochuun barbaachisaadha. Sagantaa kunuunsaa taasifamus akkuma armaan olitti ibsametti haala itti fufiinsaafi bifa walfakkaatuun raawwachuun barbaachisaadha.
- Namoota kaanirraa deeggarsa argachuu (miseensota maatiirraa, barsiisotarraa, ogeessota yaalaafi hiriyoottarraa)
- Warri sagantaadhaan mucicharraa qofa of baasuun dhiibbaa rakkoo oftuummaa mucicharra ga'urraa adda ba'ee wantoota bashannamsiisan gochuun (fakkeenya, gara bakka bashannananaa dhaquun, gara iddoowwan amantii dhaquun, bakka ispoortii dhaquun, deemsa miilaa ykn sochii qaamaa taasisuun dhiibbaa jiru hir'iisuun irra jira.

Mariyachiisaa

Wantoota maatiin raawwachuu danda'an dubbisaafii. Adabbiin rakkoo naamusaa ijoolleen qaban itti caalchisa malee akka hinfoooyyessine cimsaatii hirmaattotatti himaa.

Mariyachiisaa

Ergaawwan ijoo warraaf dubbisaa.

Ergaawwan ijoo

- Ijoolleen hundi yommuu beela'an, waan tokkotti aaranii yommuu dheekkaman, dhiibbaan yeroo irra ga'u namoota hangafoota isaaniif deebii kennuufi abbomamuu dhabuun irraa calaqqisa. Kana jechuun, amalli diddaan ijoollee kamirraayyuu mul'achuu nidanda'a. Keessumattuu waggaa 2-3 fi bara dargaggummaa isaanii gara jalqabaatti amalli akkasii kun sababoota armaan olitti eeramaniin mucichi dhiibbaa irra ga'e qofaan kan uumamu yoo ta'e rakkichi rakkoo yerooti malee dhukkuba oftuummaa miti.
- Rakkoon amalaa kun yoo itti fufiinsaana calaqqise gara mana yaalaa fiduun barbaachisaadha. Dhukkuba ta'uun isaa kan mirkanaa'u ogeeyyii yaala fayyaa sammuu qofaan yoo ta'u dafanii yaalsisuun faayidaa guddaa qaba. Rakkoon kun yoo tarkaanfiin sirrii ta'ee yeroon yoo hinfudhatamne gara rakkoo sammuu kan birootti ce'uu ni danda'a.
- Hordoffiifi deeggarsi warraa ijoolleef baay'ee barbaachisaadha.

Boqonnaa Kuta tokko

Morkii/Xiiqii Humnaa Olee

Boqonnaan kun morkii humnaa olee ijoolleerraa calaqqisu akkamitti ittisuun akka danda'amuufi erga uumameen boodas maal gochuu akka qabnu nutty agarsiisa.

Sagantaa raawwii

Qabiyyee	Mala baruu barsiisuu	Sa'atii
Madaalli leenjii duraa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15

Seenaa seensaa	Dubbisuu	Daqiiqaa 5
Kaayyoo boqonnichaa	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 5
Hiikaafi ibsa	Dhiyeessuu, dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 15
Seenaa seensaarratti ibsa kennuu	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 15
Tapha barumsa dabarsu	Taphicha hogganuu	Daqiiqaa 20
Wantoota maatiin raawwachuu qabaniifi egaawwan furtuu	Dubbisuufi mariyachuu	Daqiiqaa 10
Madaallii leenjii boodaa	Waraqaalee gaaffii raabsuu	Daqiiqaa 15

Seenaa Seensaa

Shureen daa'ima waggaa sadii yommuu taatu waan isheen barbaadduu tokko yoo ishee dhowwatan boowwu, of nyaachuu, iyyuu, olutaaluu, lafarra gangalachuufaatu irraa mul'ata. Shureen torbanitti yoo xinnaate guyyoota lamaaf amalli kun irraa calaqqisa. Harmeen ishee yommuu Shureen akkana taatu baay'ee jeeqamu. Akka callistuuf yoo ishee sosobanis ittuu caalti. Harmeen ishee baay'ee waan dhiphataniif, akkasumas mucayyoon isaanii akka hinmiidhamne waan sodaataniif, Shureen yommuu amalli akkasii irraa calaqqisu xiqqoo sossobuuf erga yaalanii booda waan isheen barbaaddu sana raawwatuuf. Waan isheen barbaaddu erga raawwatameefii booda, Shureen amala ishee sodaachisaa sana nidhiisti.

1. Mucayyoon akka Shuree isin mudatee beekaa?
2. Namoonni ijoollee naamusa akka Shuree qabaniin maal jedhu?
3. Rakkoon Shuree maalfaa ture?
4. Naamusni Shuree kun umrii ishee waliin walgitaa?

Mariyachiisaa

Hirmaataan fedhii qabu tokko seenicha akka dubbisu gaafadhaa.

Gaaffiiwwan armaan gadii hirmaattota gaafachuun deebii isaanii gabateerratti galmeessaa.

1. Mucayyoo amala akka Shuree qabdu kunuunsitanii ykn guddistanii beektuu?
2. Namoonni waa'ee ijoollee naamusa akka Shuree qabaniin maal jedhu?
3. Rakkoon Shuree maal ture?
4. Naamusni Shuree kun umrii ishee waliin walsimaa?

Kaayyoo

Xumura boqonnaa kanaatti hirmaattonni;

- Morkii/xiiqii humnaa olii dhukkubaaf saaxiluufi kan adeemsa guddinaa keessatti uumamu, morkii ijoolleerraa yeroof calaqqisu adda baasuu nidanda'u.
- Mucaa rakkoon morkii humnaa olii irraa mul'atu mana keessatti gargaaruu nidanda'u.

Mariyachiisaa

Kaayyoo haalaan dubbisaafii. Hirmaattonni waa'ee morkii/ xiiqii humnaa olii maal akka beekan gaafadhaa. Deebii isaaniis gabateerratti barreessaa.

Morkii

Gara ogeessa fayyaa sammuu yoom geessuu akka qaban nibeeku.

Mariyachiisaa

Hiikaafi ibsa isaa dubbisaafii

Morkiin mul'istuu miira aarii/dhiphuu yoo ta'u yeroo baay'ee ijoolleen waan gaafatan tokko osoo hinargatiin yoo hafan kan uumamudha.

Morkii/xiiqiin humnaa olii daa'imman xixiqqoofi ijoollee biroo yaada, fedhiifi miira isaanii jechaan ibsachuu kan hindandeenyerratti, yommuu sodaatan ykn jeeqaman rakkoo naamusaa calaqqisudha.

Mallattooleen morkii humnaa olii osoo addaan hinkutiin boo'uu, walitti fufiinsaan iyyuu, dhidhiituufi lafarra gangalachuu faa'i. Yeroo tokko tokko walitti fufuun iyyuufi boo'uun hanga hafuura kutuutti geessisuu danda'a.

Mallattooleen jiran maal maal faadha?

Kanneen armaan gadii keessaa tokko/tokkoo ol mucichaa ykn mucayyoorraa calaqqisuu danda'a.

- Utuu addaan hinkutiin boo'uu, iyyuu, of nyaachuu
- Hafuurri cituu
- Qunxuuxuu ykn ciniinuu, qodaa caccabsuu
- Kufuu, bakka kufetti dhidhiittachuu, gangalachuu

Sababa/ka'umsa

- **Uumamaan:** daa'imman tokko tokko amalaafi miira isaanii to'achuu hanga baranitti karaan dhiphuufi aarii isaanii ittiin ibsatan haala kanaan ta'uu nidanda'a. Ijoollee baay'een morkiin humnaa olii kan irraa mul'atu sababa kanaanidha. Haalli kun yommuu umriin waggaa sadii ta'u baay'ee hir'achuun yommuu waggaa afur guutu immoo gutumaan guutuutti nibada.
- Mallattoo dhukkuba sammuu kan biroo ta'uu nidanda'a (mukaa'uu, xiyyeeffannaa olaanaa kennuu dhabuufi tasgabbii dhabuufi kkf--)
- Rakkoo akkaataa guddannaa ijoollee, guddisa seera dhabeessa (gadidhiisii), daa'imman itti faafatamummaaf qopheessuu dhabuufi kkf--)

Mariyachiisaa

Ka'umsa rakkichaa osoo itti hinhimiin dura hirmaattonni waa'ee ka'umsa rakkichaa maal akka yaadan gaafadhaa

- Ilaalchota dogoggoraarratti ibsa kennaa
 - Mucichi badaa (saragee) miti.
 - Abaarsa waan qabuufis miti.
- Uumamaan daa'imman tokko tokko guddinni sammuu isaanii hanga mijaa'uutti miira dhiphuuf aarii isaanii jechaan seeraan ibsachuu hindanda'an.
- Ijoollee dhukkuba sammuu qaban tokko tokkorratti morkiin humnaa olii irraa calaqqisuu nidanda'a. Haalichi guyyaa guyyaan kan calaqqisu yoo ta'e, daa'imni sun of gatuudhaan wayitti of buusee of miidhaa kan jiru yoo ta'e ykn namoota kaan rukutuun, qabeenya barbadeessuun rakkoo kan uumu yoo ta'e tarii mallattoo dhukkuba

Ibsa Seenaa Seensa

1. Namoota amala akka Shuree qabanii namoonni biroon maal ittiin jedhu?
2. Rakkoon Shuree maal faadha?
3. Naamusni/amalli Shuree kun umrii ishee waliin nideemaa?

Mariyachiisaa

Deebii

1. Namoonni amalli akkasii kun saragummaadha; adabuun barnaachisaadha jedhanii yaaduu nidanda'u?
 - Amalli kun saragummaa miti, aariin ykn dhiphuun daa'imman tokko tokkoo ittin ibsanidha malee.
2. Rakkoowwan Shuree
 - Walitti fufiinsaan boo'uu, iyyuu, of nyaachuu, lufa rukkutuu, mataa ofii rurukkutuu.
3. Haalli akkasii daa'imman umriin isaanii ji'a 18 hanga waggaa 3 jidduu

Maatiin maal gochuu danda'u?

Morkiin humnaa olii yoo uumame;

- Tasgabbaa'uu, mucicha/mucayyoo waliin walmormuu dhiisuu.
- Haala ijoollee qu'achuu, rakkichi sababa biroo rakkoo muchicharra/mucayyoorra ga'een kan uumame yoo ta'e tarkaanfii fudhachuu
- Rakkoo morkii humnaa olii ijoolleen mulisan dhaabsisuuf jecha waan ijoolleen fedhan (wanti isaan fedhan sun sirrii kan hintaane ta'uun isaa hanga hinbeekamnetti) dhowwu dhiisuu.
- Yaada mucichaa/mucayyoo jijjiirsisuu/ dagachiisuu /gara wanta sirrii ta'eetti akka deebi'an yaada isaani tasgabbiin jijjiirsisuu)
- Morkii humnaa olii yoo calaqqisiisaniifi halli kun balaa kan hinqaqqabsiisne ta'uun isaa yoo hubatame xiyyeeffannaa baay'ee itti kennuu dhiisuu. Amalicha yommuu dhiisan garuu, 'ashuu!' jechuun galatoomfachuun ofitti qabani hammachuu, amala akkasii dhiisuu isaaniitti akka gammadan ibsuufii.

Mariyachiisaa

Morkii humnaa olii ilaalchisee kan maatiin raawwachuu qaban kanneen armaan gadiiti:

- Maatiin amala mataa ofii ilaaluu qaba (tasgabbaa'uun barbaachisaadha.) Ijoolletti iyyuun dheekkamuun ittuu haalicha babalchisuudha. Ijoolletti iyyuun/ dheekkamuun ittuu haalicha babalisa. humnaa ol iyyuun/ boo'uun walitti fufiinsaan yoo raawwatame mucichi dhukkubni itti dhaga'amnaan, beela'ee baay'ee dadhabnaan ykn balaan wayii isa quunnamuufi quunamuu dhiisuu adda baafachuun barbaachisaadha. Rakkoowwan kanneen keessaa tokkoo jiraachuu erga mirkaneeffannee tarkaanfii sirrii fudhachuu, bakka rakkoowwan kunniin hinjirretti ijoolleen wanta tokko irra deddeebi'anii barbaadani wantii isaan barbaadan sun yoo hinraawwatamiiniif hafe amala akkasii kan calaqqisiisan yoo ta'e garuu haalicha hubachuun jalqaba of tasgabbeessuu.
- Mucichi amala morkii humnaa olii akka dhaabuuf jedhamee wanta sirrii hintaane eeyyamufii hinbarbaachisu .
- Mucichi adaduma waa barbaadeen amala akkasii mul'isuu akka tooftaa tokkootti barsiifata godhata. Kun immoo naamusa muchichaa gara fuulduraarratti rakkoo uumuu danda'a.
- Daa'imman amala akkasii yoo calaqqisaniifi amala isaanii kana adabuun dhaabsisuuf yaalauun gonkumaa fala hinta'u Rukkutuudhaan ykn waan

Amalli morkii humnaa olii erga uumameefi darbee booda

- Wantoota ijoolleef raawwatamuu qabaniifi raawwatamuu hinqabne ilaalchisee jaalalaan ,haala itti fufiinsa qabuufi ajaja maatii shakkii hinuumneen hubachiisuu, barsiisuu ..
- Miseensonni maatii warri gurguddoo ta'an waan barbaadan argachuuf tooftaa itti fayyadamaa jiran sirreessuu. Amala /naamusa ijoolleen akka qabaanne feenu nuti taanee yoo itti agarsiisne ijoolleen amala hinbarbaachifne keessa akka seenan gargaara. (fakkeenyaaf, haati baasii manaatii maallaqa abbaarraa fuudhuu yoo barbaadde haala tasgabbi qabuun mariin moo iyyuufi boo'uudhaani? Abbaanis baasii manaaf barbaachisu kan kennu sirnaan, mari'achuun, karooraan moo iyyuufi mormiidhaani?)
- Waan barbaadan (eeyyamama hanga ta'etti) argachuuf jecha of nyaachuufi dheekkamuurra karaan fooyya'aan biroon jiraachuu isaa ijoolleef hoggansa kennuun barsiisuu
- Yoo ijoolleen morkii humnaa olii kan hinbarbaachifne keessa seenan, amala kanaarraa addaan kutuuf jecha waan barbaadan sana akka hinarganne irra deddeebi'uun itti himuu
- Hundi keenya aarii keessa seenuu akka dandeenyuufi tasgabbaa'anii yaada ofii ibsachuun barbaachisaa ta'uu ijoolleef suuta jechuun ibsuu.

- Morkiin humnaa olii daa'immaan umriinisaanii hanga waggaa 3 ta'anirratti yoo uumame umriidhaan (hubannoon bilchaachuu dhabuun) kan dhufuudha. Yommuu umriin isaanii dabalaa deemu (sirnaan qabamnaan) nidhiisu. Haata'u malee, jeeqamuun, walii galtee dhabuun, warri hojiin qabamuufi daa'imaaf xiyyeeffannaa kennuu dhabuu, hirriba dhabuu, beela'uufi wantoota kana fakkaatan waliin walqabatee morkiin humnaa olii uumamu balaa cimaa qaqqabsiisuu waan danda'uuf, warri mana haalaan sakatta'uu.
- Rakkoon humnaa olii yoo jiraate ogeessa yaalaa sammuu mari'achuu

Mariyachiisaa

Morkii ijoollee humnaa olii ittisuun ykn hir'isuun nidandeenya

- Erga rakkoon uumamee booda dhaabsisuuf yaalurra dursanii ittisuu wayya.
- Ijoolleen waan tokko akka raawwatan yoo barbaanne kallattiin ajajuutu filatamaadha. Fakkeenyaaf, mucaa keessaniin ,’amma nyaachuu nibarbaaddaa?’ jettanii hingaafatinaa. ”Amma yeroo nyaataati.” jechuu wayya.
- Morkii humnaa olii ijoollee dhaabsisuuf, erga rakoon uumamee booda mucicha iddoo biraatti naannessuun nifayyada. Fakkeenyaaf, kottu bashannanaaf haa baanu jedhanii.
- Haalli morkii humnaa olii ijoollee itti uumamu mana keessa jira jettaanii yoo tilmaamtan,haalota sanneen sirreessaa.
- Naannoo mijaawaa, nagaafi balaa kan hinqabne ijoolleef uumuu. Fakkeenyaaf, wantoota ijoollee irratti miidhaa geessisuu danda’an mana keessaa dhabamsiisuun ijoolleen akka garaa isaaniitti akka socho’an carraa kennuufii.
- Obsa qabaachuu- fakkeenyaaf, waan mucaan keessan isin gaafu taasisuuf hamma qophiidha? Mee gaaffii mucichaaf yeroo hagam, “hinta’u l”deebii iedhu akka kennitan vaadaa

Mariyachiisaa

Ergaawwan furtuu dubbisaafii.

Ergaawwan Furtuu

- Morkiin humnaa olii ijoollee umriin isaanii waggaa 1-3 ta'anirratti kan calaqqisu adeemsa guddinaa sirrii ta'eedha.
- Morkiin humnaa olii amala ijoollee saragummaa qabanii miti.
- Morkiin humnaa olii ijoollee erga umriin isaanii waggaa afur ta'ee booda kan itti fufu yoo ta'e ykn umrii sana duras taanaan hangiifi irra deddeebiin isaa dabalaa yoo deeme gargaarsa yaala samuu argachuun barbaachisaadha.
- Mucichi mataa isaa ykn namoota biroo kan miidhu yoo ta'e, miiri ofitti amanamummaa isaa hir'achaa yoo dhufeeffi namoota biroorratti hirkataa ta'aa yoo dhufe ogeessa yaala sammuu mariisisuun barbaachisaadha.

